

TÖRTÉNELEM ÉRETTSÉGI TÉMAVÁZLATOK II.

Közép- és emelt szint egy kötetben

Hatodik, a 2024-től érvényes érettségi követelmények szerint átdolgozott kiadás

B. Mátyus Gyöngyi

Bori István

TÖRTÉNELEM ÉRETTSÉGI TÉMAVÁZLATOK II.

Közép- és emelt szint egy kötetben

Hatodik, a 2024-től érvényes érettségi követelmények szerint átdolgozott kiadás

AMTAK Bt.
2023.

© B. Mátyus Gyöngyi
© Bori István
© AMTAK Bt.

ISBN 978-615-6683-06-9

Kiadja:
AMTAK Bt, Budapest

Szerkesztőségünk címe:
2040 Budaörs, Semmelweis u. 6/B
Telefon: +36 20 218 6762
E-mail: amtakbt@gmail.com
Weblap: www.amtak.hu

Kiadványaink megrendelhetők a fenti címen,
telefonszámon és e-mailben.

Szerkesztés és tipográfia: Vári Gabriella
Nyomda: www.bookfactory.hu
Nyomdavezető: Marosi Attila

Tartalom

Előszó	11
1. Az ókor	13
1.1 Politika	13
<i>Az athéni államszervezet és működése a demokrácia virágkorában</i>	<i>13</i>
<i>Köztársaságból egyeduralom: a római köztársaság működése, Caesar és Augustus (E).....</i>	<i>18</i>
<i>A sztyeppei állam: a Hun Birodalom és hódításainak iránya (E)</i>	<i>26</i>
1.2 Ókori civilizációk öröksége	30
<i>A görög és a római építészet</i>	<i>30</i>
<i>A pénz megjelenése, formái és szerepe az ókori gazdaságban (E)</i>	<i>35</i>
<i>Ókori írások, a görög filozófia, a római jog alapelvei (E).....</i>	<i>37</i>
1.3 Vallások.....	43
<i>A zsidó monoteizmus</i>	<i>43</i>
<i>A kereszténység kialakulása, tanai, elterjedése</i>	<i>45</i>
<i>Politeizmus az ókori Keleten (E)</i>	<i>49</i>
2. A középkor	55
2.1 Az iszlám világ.....	55
<i>Mohamed tanításai és a Korán; az arab hódítás és feltartóztatása Európában</i>	<i>55</i>
2.2 Gazdaság, társadalom, állam.....	60
<i>Az uradalom, a földbirtokosok és jobbágyok kötelességei és jogai</i>	<i>60</i>
<i>Az uralkodói hatalom és korlátai (hűbériség, rendiség, rendi monarchia) (E)</i>	<i>64</i>
<i>A középkori város és lakói, a város kiváltságai, a céhek, a helyi és távolsági kereskedelem</i>	<i>72</i>
2.3 Egyház és kultúra Európában és Magyarországon	76
<i>Az egyházi hierarchia, az egyházi intézményrendszer, a szerzetesség Európában és az Árpád-kori Magyarországon.....</i>	<i>76</i>
<i>Egyházi és lovagi kultúra, a középkori egyetemek Európában és Magyarországon (E).....</i>	<i>81</i>
<i>Román, gótikus és reneszánsz építészet – európai és magyar példák.....</i>	<i>88</i>
<i>Az egyházszakadás, a nyugati és a keleti kereszténység fő jellemzői (E)</i>	<i>94</i>
2.4 Magyar őstörténet és honfoglalás.....	99
<i>A honfoglalás okai és menete, a kalandozások/támadó hadjáratok.....</i>	<i>99</i>
<i>Az eredet kérdései (nyelvészet, régészet, néprajz, genetika), a magyar törzsszövetség az Etelközben (E)</i>	<i>104</i>

2.5 A keresztény államalapítás és az Árpád-kor	108
<i>Géza és I. (Szent) István államszervező tevékenysége, a földbirtokrendszer és a vármegyeszervezet</i>	108
<i>A magyar állam megszilárdulása: I. (Szent) László és Könyves Kálmán törvényei (E)</i>	112
<i>A kül- és belpolitika új irányai: III. Béla uralkodása (E)</i>	114
<i>Az Aranybulla legfontosabb elemei</i>	118
<i>IV. Béla uralkodása: tatárjárás és újjáépítés</i>	121
2.6. A vegyesházi királyok kora	125
<i>A királyi hatalom újbóli megszilárdítása Anjou I. Károly idején, a visegrádi királytalálkozó</i>	125
<i>Nagy Lajos külpolitikája és az 1351-es törvények (E)</i>	129
<i>Luxemburgi Zsigmond, Hunyadi János és Hunyadi Mátyás törökellenes harcai</i>	134
<i>Hunyadi Mátyás: a központosított királyi hatalom, jövedelmek és kiadások, birodalomépítő tervek</i>	140
3. A kora újkor	147
3.1. A földrajzi felfedezések és következményeik.....	147
<i>A portugál és spanyol felfedezések, a korai kapitalizmus (árforradalom, manufaktúrák, bankok és tőzsde, a jobbágysereg átalakulása)</i>	147
<i>A gyarmatosítás a 16-17. században, a világkereskedelem kialakulása (E)</i>	153
<i>Magyarország gazdasága az európai munkamegosztásban (16-17. század) (E)</i>	156
3.2. A reformáció és katolikus megújulás Európában és Magyarországon.....	160
<i>A reformáció, a protestáns egyházak megszerveződése és a protestantizmus elterjedése Európában és Magyarországon</i>	160
<i>Az ellenreformáció, a katolikus megújulás és a barokk Európában és Magyarországon</i>	165
3.3 Törökellenes és rendi küzdelmek.....	172
<i>A mohácsi csata és közvetlen előzményei, a kettős királyválasztás</i>	172
<i>Az ország három részre szakadása; a várháborúk (1541–1568)</i>	174
<i>Rendi és abszolutista törekvések, konfliktusok a 17. században: a Bocskai-szabadságharc, Bethlen Gábor bekapcsolódása a harmincéves háborúba, Zrínyi Miklós pályafutása (E)</i>	177
3.4 Erdély.....	184
<i>Erdély sajátos etnikai és vallási helyzete</i>	184
<i>Az Erdélyi Fejedelemség államszervezete (E)</i>	186
3.5 Magyarország a Habsburg Birodalomban	189
<i>A török kiűzése (E)</i>	189

<i>A Rákóczi-szabadságharc okai, céljai, fordulópontjai és a szatmári béke.....</i>	<i>191</i>
<i>Magyarország újranevesítése és újranevesítése</i>	<i>197</i>
<i>Magyarország a Habsburg Birodalomban (Pragmatica Sanctio, kormányzat) (E).....</i>	<i>199</i>
3.6 A felvilágosodás	205
<i>A brit alkotmányos monarchia és az amerikai köztársaság működése</i>	<i>205</i>
<i>Az európai világkép változása (alapvető kérdések, tudományos gondolkodás, társadalomkép, vallás) (E)</i>	<i>215</i>
<i>A felvilágosodás államelméletei, az Emberi és polgári jogok nyilatkozata.....</i>	<i>218</i>
<i>A jakobinus diktatúra (E).....</i>	<i>222</i>
<i>Napóleoni háborúk és a bécsi kongresszus (E).....</i>	<i>225</i>
<i>Mária Terézia és II. József reformjai.....</i>	<i>229</i>
4. Az újkor	237
4.1. Politikai eszmék	237
<i>Új eszmék: liberalizmus, nacionalizmus, konzervativizmus</i>	<i>237</i>
4.2. Az ipari forradalom első hulláma.....	240
<i>Az ipari forradalom első hulláma: textilipar, közlekedés, gyártás.....</i>	<i>240</i>
<i>Az ipari forradalom társadalmi hatásai, urbanizáció(E)</i>	<i>243</i>
4.3. A reformkor.....	246
<i>A rendi országgyűlés és a megyerendszer a reformkorban(E).....</i>	<i>246</i>
<i>A reformkor fő kérdései (a magyar nyelv ügye, a jobbágykérdés, a polgári alkotmányosság kérdése), Széchenyi és Kossuth programja és vitája</i>	<i>248</i>
4.4. A forradalom és a szabadságharc	259
<i>A pesti forradalom és az áprilisi törvények.....</i>	<i>259</i>
<i>A szabadságharc főbb eseményei: harc a dinasztával és a nemzetiségekkel, tavaszi hadjárat. Függetlenségi nyilatkozat, a szabadságharc leverése</i>	<i>264</i>
<i>A nemzetiségek és a kisebbségek részvételének (németek, szlávok, és zsidók) bemutatása a szabadságharcban és az azt követő megtorlás során (E)</i>	<i>268</i>
4.5. Az ipari forradalom második hulláma a világban és Magyarországon	272
<i>Az ipari forradalom második hulláma: kutatás és fejlesztés, közlekedés, vegyipar, gépipar, elektronika – a világban és Magyarországon</i>	<i>272</i>
<i>A második ipari forradalom gazdasági és társadalmi háttere: tőkekoncentráció, népességnövekedés, urbanizáció, környezeti hatások – a világban és Magyarországon (E)</i>	<i>275</i>
<i>Gazdasági kiegyezés és állami gazdaságpolitika a dualista Magyarországon</i>	<i>279</i>
<i>Pest-Buda/Budapest fejlődése a reformkortól az első világháborúig(E)</i>	<i>284</i>
4.6. A szocializmus.....	288
<i>A szocializmus eszméje (marxizmus)</i>	<i>288</i>

<i>A munkásmozgalom irányzatai: szociáldemokrácia, kommunizmus, keresztényszocializmus (E)</i>	290
4.7. Polgári állam, nagyhatalmi törekvések.....	294
<i>A polgári nemzetállam jellemzői, alkotmányosság és jogegyenlőség Németország, az Amerikai Egyesült Államok és Magyarország példáján</i>	294
<i>A gyarmatosítás okai és céljai, nagyhatalmi érdekek és konfliktusok az imperializmus korában (E)</i>	304
4.8. A dualizmus kora.....	313
<i>A kiegyezés okai, a közös ügyek, a magyar államszervezet</i>	313
<i>Politikai eszmék és pártrendszer (kormánypárt, közjogi ellenzék, agrármozgalmak, világnézeti pártok) a dualizmus kori Magyarországon (E)</i>	317
<i>A zsidóság és a németiség szerepe a polgárosodásban (E)</i>	324
4.9 A nemzetiségi kérdés Magyarországon.....	326
<i>Etnikai viszonyok, zsidó emancipáció, cigányok/romák Magyarországon a dualizmus korában</i>	326
<i>Magyar nemzetiségi politika, a nemzetiségek autonómiatörekvései és irredenta mozgalmak a dualizmus korában (E)</i>	333
5. A világháborúk kora	337
5.1. Az első világháború.....	337
<i>A háború jellemzői, hadviselő felek – Magyarország részvétele a háborúban</i>	337
<i>A világháború kirobbanása, a nyugati front, tengeri hadviselés (E)</i>	348
5.2. Politikai változások a háború után.....	352
<i>Bolsevik hatalomátvétel Oroszországban (E)</i>	352
<i>A forradalmi átalakulás kísérlete, tanácsköztársaság, ellenforradalom Magyarországon 1918–1920-ban</i>	355
5.3 Párizs környéki békek	362
<i>A Párizs környéki békek, Közép-Európa átalakítása (E)</i>	362
<i>A trianoni békediktátum születése, tartalma és következményei</i>	371
5.4 Állam, ideológia és gazdaság a két világháború között.....	378
<i>A fasiszta állam és ideológia (E)</i>	378
<i>A nemzetiszocialista Németország</i>	380
<i>A kommunista Szovjetunió</i>	387
<i>A világgazdasági válság, kezelése az USA-ban (E)</i>	391
5.5. Politika és gazdaság Magyarországon.....	399
<i>Politikai és gazdasági konszolidáció Magyarországon az 1920-as években</i>	399
<i>A világgazdasági válság hatása, kezelése és következményei Magyarországon az 1930-as években (E)</i>	409

5.6. Társadalom és életmód Magyarországon	416
<i>Oktatás és kultúrpolitika Magyarországon</i>	416
<i>A társadalom és az életmód átalakulása Magyarországon (E)</i>	421
5.7 A második világháború	424
<i>A második világháború kitörése, hadviselő felek, a világháború jellemzői</i> <i>(háborús bűnök, polgári célpontok és lakosság elleni erőszak,</i> <i>hátország, ellenállás)</i>	424
<i>A második világháború: frontok, fordulópontok, a háború lezárása (E)</i>	430
5.8. Magyarország a második világháborúban	440
<i>A területi revízió lépései, az ország hadba sodródásának folyamata</i>	440
<i>Magyarország háborús részvétele 1944. márciusig (E)</i>	444
5.9 A holokauszt Európában és Magyarországon	448
<i>A zsidóság jogfosztásának folyamata és a holokauszt Európában</i> <i>és Magyarországon</i>	448
5.10 Magyarország pusztulása	458
<i>Német megszállás, nyilas diktatúra – a hadszíntérré vált ország,</i> <i>deportálások a Szovjetunióba</i>	458
<i>A határon túli magyarság tragédiái 1944-46 (E)</i>	462
6. A hidegháború kora	467
6.1. A hidegháború kora.....	467
<i>A szovjet–amerikai szembenállás, a két Németország létrejötte,</i> <i>a két világrend jellemzői</i>	467
<i>India függetlenné válása, kommunista fordulat Kínában, Izrael megalapítása, arab–</i> <i>izraeli háborúk (E)</i>	477
<i>A szembenállás és enyhülés hullámai, hidegháborús konfliktusok:</i> <i>Korea, Suez, Kuba, Vietnam, Afganisztán (E)</i>	494
6.2 A kétpólusú világ felbomlása.....	502
<i>Németország újraegyesítése, a Szovjetunió felbomlása,</i> <i>a kommunista diktatúrák bukása Közép-Európában</i>	502
<i>Jugoszlávia felbomlása, a délszláv háború (E)</i>	507
6.3 A kommunista diktatúra kiépítése és működése	513
<i>A szovjetizálás Magyarországon: a kommunisták térnyerése,</i> <i>a korlátozott többpártrendszer, az egypárti diktatúra kiépítése (E)</i>	513
<i>A Rákosi-diktatúra: a pártállam, a terror, egyházüldözés, koncepciók perек,</i> <i>államosítás és kollektivizálás, erőltetett iparosítás, propaganda</i> <i>és mindennapok a diktatúra idején</i>	520
6.4 Az 1956-os forradalom és szabadságharc	525
<i>A forradalom okai és céljai a kormánypolitika változásai,</i>	

<i>a szabadságharc és leverése, a megtorlás</i>	525
<i>A forradalom nemzetközi háttere (E)</i>	528
6.5 A kádári diktatúra	531
<i>A pártállam, a tévesztés, a tervgazdaság, a kultúrpolitika,</i> <i>az elnyomás változó formái – a kádári alku</i>	531
<i>A pártállam válsága, az ellenzék megszerveződése és irányzatai 1988-ig (E)</i>	538
6.6 A rendszerváltoztatás Magyarországon	541
<i>A rendszerváltoztatás (1989–1991)</i>	541
<i>A piacgazdaságra való áttérés, gazdasági szerkezetváltás,</i> <i>privatizáció, a külföldi tőke szerepe, a külkereskedelem átalakulása</i>	544
7. A jelenkor	549
7.1 Nemzetközi együttműködés, globális világ	549
<i>Az európai integráció főbb állomásai és kérdései: mélyítés és bővítés,</i> <i>nemzetek Európája vagy föderatív Európa. (E)</i>	549
<i>Az Európai Unió főbb szervei és működésük</i>	557
<i>Magyarország a nyugati integrációban (NATO, EU)</i> <i>és a közép-európai együttműködés (E)</i>	562
<i>A világgazdaság átalakulása az ezredfordulón:</i> <i>hagyományos és új centrumok, a globális gazdaság (E)</i>	566
<i>A globalizáció kulturális hatásai az ezredfordulón (E)</i>	573
<i>Demográfiai változások, a népmozgások irányai</i> <i>a világban és Magyarországon 1945-től napjainkig</i>	577
7.2 Politikai intézmények	584
<i>Az Alaptörvény, a hatalmi ágak és intézményeik,</i> <i>az önkormányzatok és a választási rendszer</i>	584
7.3 Nemzet	600
<i>A politikai rendszerek változásai és hatásai a magyar kisebbségekre</i> <i>és a magyarországi nemzetiségekre a 20. században (E)</i>	600
<i>A határon túli magyarok helyzete napjainkban</i> <i>(demográfia, asszimiláció, autonómia, oktatás)</i>	607
<i>A magyarországi nemzetiségek és a cigányság helyzete napjainkban</i> <i>(demográfia, kisebbségi jogok, oktatás)</i>	610

Előszó

A 2005-től bevezetett új, kétszintű érettségi rendszerben az egyik legjelentősebb változás a történelem tantárgynál történt. Túl azon, hogy a vizsga egy írásbeli résszel bővült, a vizsgázótól kompetencia-központú, a történelmi források használatát igénylő, különböző megközelítéseket alkalmazó feladatok megoldását várják el úgy közép-, mint emelt szinten. Egy valami azonban nem változott: a sikeres érettséghez a történelem legfontosabb szereplőit, eseményeit, fogalmait, színhelyeit ugyanúgy ismerni kell, mint azelőtt.

A *Történelem érettségi témavázlatok hatodik*, a 2024-es érettségi követelmények szerint frissített, a közép- és az emelt szintű témaköröket is tartalmazó kiadása igyekszik megtartani a korábbi változatok jó tradícióit, ugyanakkor egy fontos újtással további segítséget adhat a történelem érettségire történő felkészüléshez. A korábbi érettségi követelményekhez képest jelentős változások történtek: a nagy témakörökön belül keverednek az egyetemes és a magyar történelmi témák, illetve egyes témák kikerültek, más, új témák pedig bekerültek a követelménybe. A tartalmi változások lekövetése mellett a szerzők továbbra is – a tanulhatóságot szem előtt tartva – igyekeztek szisztematikusan áttekinteni az adott történelmi témákat, amelyeknél az érettségi követelményekben megadott, kötelező lexikai elemek (fogalmak, nevek, évszámok, topográfiai ismeretek) is felsorolásra kerültek. Míg a korábbi években és kiadásokban a középiskolákban időhiány miatt alig vagy csak részlegesen érintett jelenkortörténeti részek jelenthettek hiánypótlást, ebben a kiadásban fontosak lehetnek azok a részek is, amelyek akár az ókor, a középkor vagy éppen az újkor olyan témáit járják körül részletesebben, amelyekre a kerettanterv adta lehetőségek miatt a tanórákon nem kerülhet általában sor. A szerzők mindezeket túl igyekeztek kapaszkodókat nyújtani – az egyes témák közötti kapcsolatokat, tágabb összefüggéseket megjelenítve – az emelt szintű írásbeli érettségben megjelenő, korszakokon átívelő vagy összehasonlító komplex esszéfeladatokhoz is.

A *Történelem érettségi témavázlatok 2023*-ban lett „nagykorú” – az első, 2005-ös kiadás óta több ezer diáknak volt segítségére a legfontosabb történelmi személyek, események, fogalmak és folyamatok ismétlődő áttekintésében, rendszerezésében. Reméljük, hogy ez most sem lesz másképp és hozzá tudunk járulni a sikeres emelt szintű történelem érettségi letételéhez.

A szerzők

1. Az ókor

1.1 Politika

Az athéni államszervezet és működése a demokrácia virágkorában

Érettségi követelmények

	Fogalmak	Személyek	Kronológia	Topográfia
középszint	Akropolisz, városállam/polisz, arisztokrácia, démosz, demokrácia, népgyűlés, sztratégosz, cserépszavazás, falanx, rabszolga, polgárjog	Kleiszthenész, Periklész, Nagy Sándor	Kr. e. 3000 körül – Kr. u. 476 az ókor; Kr. e. 776 az első feljegyzett olümpiai játékok; Kr. e. 508 Kleiszthenész reformjai; Kr. e. 490 a marathóni csata; Kr. e. 5. sz. közepe az athéni demokrácia fénykora	Olümpia, Athén, Alexandria, Spárta, Marathón
csak emelt szinten	esküdtbírótság, türannisz		Kr. e. 6. század Szolón reformja	Olümposz, Delphoi

A város kialakulása

- Athén az Attikai-félszigeten jött létre, 5 km-re a tengertől (kikötője Pireusz).
- A város magja az **Akropolisz** (fellegvár), amely már a mükénéi korban is létezett. A Kr. e. XIV–VIII. században Athén élén királyok álltak. Az egyik ilyen király **Thészeusz** volt, aki miután egyesítette Attika településeit, a lakosságot **3 foglalkozási csoportba** osztotta (a törzsi-nemzetiségi szervezet felbomlása):
 - arisztokraták (eupatridák);
 - földművesek (georgoszok);
 - mesteremberek (demiurgoszok).

Az arisztokratikus köztársaság

- A Kr. e. VIII. században megszűnt a királyság. A várost ezután az arisztokrácia vezette. Közülük kerültek ki az **arkhónok**:
 - kezdetben 1, később 3, végül 9 arkhón volt;
 - kezdetben életük végéig, majd 10 évig, végül 1 évig voltak hivatalban.
- A volt arkhónokból jött létre az arisztokratikus vének tanácsa, az **Areioszpagosz**.

A démosz (köznép) megerősödése

- A Kr. e. VIII. századtól kezdődő **görög gyarmatosítás** (új poliszok alapítása a Földközi-tenger medencéjében), illetve az ezáltal fellendült hajózás és kereskedelem több szempontból is komoly hatást gyakorolt Athén társadalmi életére:

A démosz (köznép) megerősödése

■ ■

- a gyarmatokról behozott olcsó gabona csökkentette az arisztokrácia súlyát a város gabonaellátásában, ezáltal csökkent gazdasági, politikai erejük;
 - felemelkedett és meggazdagodott egy széles ipari, kereskedő, hajótulajdonos réteg, amely a démosz jogi egyenlőségért szállt síkra;
 - az arisztokratákból álló lovashadsereg is háttérbe szorult – meghatározóvá vált a nehézfegyverzetű gyalogság (hopliták) és a tengeri flotta.
- A megerősödött **démosz céljai** a következők voltak:
 - adósrabszolgaság megszüntetése;
 - jogi egyenlőség, a törvények írásba foglalása;
 - a polgárság területi alapon történő besorolása.

Az arisztokrácia és a démosz küzdelmének állomásai

■

- **Drakón** arkhón Kr. e. 621-ben **írásba foglalta a törvényeket**:
 - rendkívül szigorúak voltak a törvények („drákói szigor”);
 - bár az arisztokrácia érdekeit védte, mégis gátat szabott az önkényes jogértelmezésnek és a vérbosszúnak.
- **Szolón** reformtevékenysége
 - Kr. e. 594-ben arkhón volt, ekkori intézkedései:
 - a polgárok adósságainak eltörlése (szeizszaktheia – a terhek lerázása);
 - az **adósrabszolgaság eltörlése**, a külföldre eladott adósok állami pénzen való visszavásárlása, és földjeik visszaadása.
 - Későbbi, törvényhozói munkája kapcsán megteremtette a demokrácia (népuralom) alapjait:
 - Évi jövedelme alapján vagyoni osztályokba sorolta Athén lakosságát. Ebben a timokratikus alkotmányban (timosz = vagyon) 4 vagyoni osztály volt, mindenki részt vehetett a népgyűlésen, a politikában:
 1. ötszáz mérősök (leggazdagabbak, arisztokraták);
 2. lovagok vagy háromszáz mérősök;
 3. ökörfogatosok vagy kétszáz mérősök;
 4. napszámosok.
 - Létrehozta a 400-ak tanácsát, a bulét, amely a népgyűlés napi-rendjét készítette elő, és az első három vagyoni osztályból lehettek tagjai.
 - Megszervezte az esküdtbíróságokat (heliaia), amelynek minden athéni polgár tagja lehetett.
 - Gazdasági jellegű törvényei közül fontos az, hogy az olivaj kivételével megtiltotta mindennemű agrártermék kivitelét, illetve elősegítette idegen iparosok betelepülését.
 - Családjogi intézkedéseiben engedélyezte a szabad végrendelezést, igyekezett megakadályozni az érdekházasságot és a családok felbomlását.

Az arisztokrácia és a démosz küzdelmének állomásai

■ ■

- **A türannisz kora (Kr. e. 560–510)**
 - Türannisz=zsarnokság; türannosz=zsarnok.
 - Athén első türannosza **Peisizisztratosz** volt (Kr. e. 560–527), aki a démosz szegényebb rétegeire támaszkodva szerezte meg a hatalmat:
 - az ellenálló arisztokraták földjeit elvette és kiosztotta a föld-nélkülieknek;
 - évi adót vezetett be, amelyből zsoldossereget tartott fenn;
 - nagyszabású **építkezéseket** folytatott (Athéné-templom az Akropoliszon, Zeusz-templom Olümpiában);
 - **vidékre kiszálló bíróságokat** hozott létre;
 - **előnyös kereskedelmi szerződéseket** kötött más poliszokkal, megeremtette az athéni hajók szabad mozgását a tengereken;
 - elterjedt a **Dionüszosz-kultusz**, bevezették a drámajátékokat.
 - Peisizisztratoszt halála után fiai, Hippiasz és Hipparkhosz követték, de uralmukat már nemcsak az arisztokrácia, hanem a démosz sem nézte jó szemmel. Hipparkhoszt meggyilkolták egy felvonuláson, Hippiaszt pedig Kr. e. 510-ben elűldözték.
- **Kleiszthenész reformjai (Kr. e. 508)**
 - A politikai berendezkedést területiális (területi) alapra helyezte, **Attika területét három részre** osztotta:
 - Athén és környéke;
 - Attika középső (sík) vidéke;
 - tengerpart.
 - Mindhárom területen 10–10 harmadot jelölt ki. A 30 harmadból ezután 10 phülét (kerületet) alakított ki úgy, hogy mindegyik terület 1–1 harmaddal képviseltette magát. A phülékben így az arisztokráciával (síkvidék) szemben többségben volt a démosz (város+tengerpart). **A phüle-rendszerre épült a katonai szervezet és a politikai élet.**
 - A türannisz rendszerének és a türannoszoknak a visszatérését megakadályozandó vezette be Kleiszthenész a **cserépszavazás** (osztrakizmosz) intézményét.

A periklészi virágkor

■

- **A demokrácia kiteljesedése:**
 - Még a perzsa háborúk idején (**Kr. e. 490-ben győzelem Marathonnál**, Kr. e. 480-ban győzelem Szalamisznál) jelentősen **csökkentették az Areioszpagosz bíraskodási hatáskörét** (Kr. e. 462).
 - Az arkhóni hivatalt megnyitották a kétszáz mérősök előtt is (Kr. e. 458).
 - **Periklész** – aki Kleiszthenész unokaöccse, és Kr. e. 444–429 között **15 évig sztratógosz** volt – **reformjai:**
 - az ötszázak tanácsának és az esküdtisékeknek a tagjai napi-díjat kaptak;
 - napi-díjat kaptak a színházi előadásokon megjelenő polgárok is;
 - a gazdagokra különféle kötelezettségeket rótt (színházi előadások, tornaversenyek rendezése, hadihajók felszerelése).

Államszervezet (a periklészi virágkorban)

- **Népgyűlés** (ekklészia):
 - tagja minden 20. életévét betöltött athéni polgár;
 - felépítése: Kleiszthenész Kr. e. 508-as reformja alapján (a 10 db 3 részből álló phülé szavazatai döntöttek);
 - évente 40 alkalommal ülésezett, bárki felszólalhatott;
 - hatásköre: háború és béke kérdése, szövetségkötés, adók kivetése, törvényhozói intézkedések szentesítése, polgárok számúzetésbe küldése osztrakizmoszal (cserépszavazás).
- **Tanács** (bulé):
 - tagjait évente sorsolták a 30. életévüket betöltött polgárok közül (10 phülé egyenként 50 tagot delegált → ötszázak tanácsa);
 - ellenőrizte a tisztségviselők munkáját, irányította az állam pénzügyeit, elővéleményezte a népgyűlés elé kerülő javaslatokat.
- **Bíróság(ok)**:
 - **Arcioszpagosz** (vének tanácsa): Kr. e. 462-ig az Árész hadisten dombján gyűlésező vének tanácsa gyakorolta a főbírói funkciókat. Tagjai általában a legtekintélyesebb, hivatalviselt arisztokratákból (arkhónok) kerültek ki.
 - **Heliia** (esküdtbíróság): Kr. e. 462-től vette át a bírói szerepkört az athéni polgárok közül phülénként sorsolt 6000 tagú esküdtbíróság, amely tanácsokra bontva ülésezett. Az egyes ügyekben meghallgatás után azonnal, szavazással döntöttek.
- **Tisztségviselők**:
 - **Arkhón**: az állam élén 9 arkhón állt (első arkhón, kultikus, továbbá hadügyeket irányító, és 6 törvényhozó arkhón), de szerepük ekkor már formálissá vált. Évente sorshúzással választották őket.
 - **Sztratégosz**: a phülé élén álló katonai parancsnok. A 10 sztratégoszt szavazással választották. Az első sztratégosz irányította Athént.
 - **Tamiasz**: pénzügyekért felelős tisztségviselő, 10 tagból álló testületet alkottak.

Társadalom

- **Teljes jogú polgárok** (kb. 150 ezer fő):
 - többségük saját munkájából élt, Periklész idején már napidíjat kaptak az esküdtisékek tagjai;
 - szerepet vállaltak a politikában, működtették a demokráciát;
 - 18-60 éves kora között katonáskodott (a nehézfegyverzetű gyalogos katonák, a hopliták alkotta zárt alakzat volt a falanx);
 - Kr. e. 451-től csak az lehetett athéni polgár, akinek mindkét szülője az volt.
- **Metoikoszok** (kb. 75 ezer fő):
 - személyükben szabadok, de polgárjoggal nem rendelkező bevándorlók, „idegenek” voltak;
 - nem vehettek részt a politikában, nem vásárolhattak földbirtokot, ezért iparral és kereskedelemmel foglalkoztak;
 - adót fizettek, nagyobb háborúkban katonáskodtak.

Társadalom

■ ■

- **Rabszolgák** (kb. 50–100 ezer fő):
 - Athénban alakult ki először az érett vagy klasszikus rabszolgartató társadalom, ahol a rabszolgáknak már komoly szerepük volt a gazdasági életben;
 - a rabszolgák helyzete általában jobb volt, mint majd lesz Rómában.

A demokrácia gazdasági alapjai

■

- Athénnak igen jelentős mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi tevékenysége volt, amelyekből nagy jövedelmekre tettek szert a polgárok és a metoikoszok, adóikból pedig az állam is.
- A rabszolgák nagyfokú alkalmazása olcsó termelést tett lehetővé, és pótolta a politikával foglalkozó polgárok munkaerejét is.
- Athén **szövetségeitől** (délloszi szövetség) súlyos **adókat** követelt és kapott.

Csúcspont, válság és hanyatlás

■

- **Nagyhatalmi politika:**
 - A Kr. e. 478-ban létrehozott **délloszi szövetséget** Athén saját céljaira használta fel: gazdaságilag megsarcolta szövetségeseit, továbbá át kellett venniük az athéni politikai rendszert (demokrácia). A szövetség tagjai ezért lázadni kezdtek.
 - **Athén és Korinthosz között a kereskedelmi verseny** ellentétte vált, mindez a Spárta vezette peloponnészoszi szövetséggel (amelybe Korinthosz is beletartozott) való szembekerülést is jelentette.
- A gazdasági-politikai-katonai ellenségeskedés elvezetett a **peloponnészoszi háborúhoz** (Kr. e. 431–404):
 - A háború során pestisben meghalt Periklész (Kr. e. 429).
 - Athénban kieleződött a politikai versengés, ami meggyengítette a poliszot.
 - Végül Athén vereséget szenvedett, felbomlott a délloszi szövetség.
- A poliszok egymás elleni végtelen harcának időszaka következett. Ez már a **hanyatlás kora** volt.
 - A háborúk miatt (katonáskodás, pusztítások) ellehetetlenültek az attikai kis- és középbirtokosok, deklasszálódtak, számuk, társadalmi és politikai súlyuk csökkent.
 - A városi iparosok, kereskedők is deklasszálódtak, miközben növekedett a rabszolgák száma és szerepe a gazdaságban.
 - Átalakult a hadsereg is: megnövekedett a pénzért harcoló (zsoldos) katonák száma.
 - A háborúk alatt a **görög gyarmatvárosok „leváltak” anyavárosaikról**, egyre kevésbé töltötték be a nyersanyagbázis és felvevőpiac szerepét.
- Athénban a **demokrácia meggyöngült**, megszűnt a politikai egyenlőség. Az elszegényedett polgárság **elveszítette poliszpolgári öntudatát**, polisz-hazafiságát, és irányítható, szavazatát pénzért értékesítő tömeggé lett.

A demokrácia értékelése

■

- Az ókorban a legszélesebb néptömegeket az állam irányításába az athéni demokrácia vonta be, habár a **nők**, a **metoikoszok** és a **rabszolgák nem rendelkeztek jogokkal** (a lakosságnak kb. 10%-a vehetett részt a népgyűléseken).

A demokrácia értékelése

- A közvetlen demokrácia (azaz minden polgár személyesen gyakorolhatta jogait) a városállami keretben viszonylag jól működött, **veszélyhelyzet esetén azonban anarchiához, illetve diktatúrához vezetett.**
- Athén demokratikus berendezkedése nagyban támaszkodott **szövetségi kizsákmányolására**, akikre erőszakkal rá is kényszerítette a demokráciát.

Köztársaságból egyeduralom: a római köztársaság működése, Caesar és Augustus (E)

Érettségi követelmények

	Fogalmak	Személyek	Kronológia	Topográfia
középszint	monda, patrícius, plebejus, consul, senatus, dictator, néptribunus, császár, amfiteátrum, gladiátor, provincia, légió, limes	Augustus	Kr. e. 753 Róma alapítása a hagyomány szerint; Kr. e. 510 a köztársaság kezdete Rómában	Itália, Róma, Római Birodalom, Pannónia, Aquincum, Savaria
csak emelt szinten	cenzor, arisztokratikus köztársaság, triumvirátus, principátus	Julius Caesar, Pompeius, Antonius	Kr. e. 44 Caesar halála; Kr. e. 31 az actiumi csata	Hispania, Gallia, Actium

A köztársaság államszervezete

- **Róma megalapítása (Kr. e. 753)** után királyok uralkodtak a városban. A **királyság korának** végén (Kr. e. 510 körül) a patríciusok (Róma jogokkal rendelkező nemzetségi arisztokráciája) elűzte az utolsó királyt és megkezdődött a köztársaság időszaka.
- A **köztársaság korának** első részében a **plebejusok** (Róma jogokkal nem rendelkező néprétege) lépésről-lépésre megszerezték azokat a jogokat, amelyekkel teljes jogú tagjai lettek az államnak (néptribunus választás, törvényes házasság joga, tisztségek betöltésének joga).
- A római köztársaságot választott **tisztségviselők** irányították
 - A tisztségek betöltésének elvei:
 - a megbízatás általában 1 évre szól;
 - egy időben több azonos jogkörű személy tölti be ugyanazt a tisztséget;
 - nem járt a tisztségviseléssel fizetés (csak vagyonosok vállalhattak hivatalt).
 - Legfontosabb **állandó tisztségek**:
 - **consul**: 2 consulet választottak évente, akik békében a legfőbb politikai hatalmat gyakorolták, összehívták a senatust, háborúban a hadsereget vezették;

A köztársaság államszervezete

■ ■

- **praetor**: a consulok társai és helyettesei, feladatuk a rend fenntartása, bíraskodás;
- **questor**: a consulok pénzügyi segítói, kincstárnokok;
- **aedilis**: a városi rendőrség irányítói, a piacok rendjének felügyelői, a nyilvános játékok szervezői;
- **ensor**: ötévente választják őket, feladatuk a vagyonösszeírás, a szenátus névjegyzékének az összeállítása;
- **Néptribunus**: a plebejusok polgárjogi küzdelmének eredményeként Kr. 494-től 2 (később 4, majd 10) néptribunus képviseli a plebejusok érdekeit úgy, hogy beleszólhat a tisztségviselők intézkedéseibe, megvétózhatja a senatus határozatait, személyük szent és sérthetetlen.
- **Rendkívüli tisztségviselő a dictator**
 - válsághelyzetben fél évre a senatus javaslatára a consulok nevezik ki és teljhatalommal ruházzák fel;
 - nem vonható felelősségre.
- **Papi tisztségviselő** a pontifex maximus, aki egy testület élén felügyelte a kultuszokat és a hagyományok betartását.
- **Senatus**
 - **Vének tanácsaként** már létezett a királyság korában is. Eredetileg a patriciusok voltak a tagjai, később a megfelelő vagyonnal rendelkezők is bekerülhettek.
 - 100, majd 300 Sulla korától 600, Caesar korától 900 tagú volt, üléseit a Curia épületében tartotta.
 - **Döntési jogköre** volt bel-és külpolitikai kérdésekben, jóváhagyta a népgyűlés döntéseit, rendelkezett az állam bevételeivel.
- **Népgyűlés(ek)**
 - A legősibb, már a királyság korában is létező, **rokon-nemzetségenként (curia) szerveződő népgyűlés** a köztársaság korában fokozatosan elvesztette jelentőségét, már csak **családjogi** kérdésekben döntött.
 - A római polgárok vagyoni osztályokba sorolását követően, a Kr. e. IV. századtól létezett, a **vagyoni alapon szerveződő** és a **katonászkodás alapjául (katonai század - centuria)** is szolgáló népgyűlés, amelyben **megválasztották a főbb tisztségviselőket**, illetve a **háborúval** kapcsolatos kérdésekben döntött.
 - A harmadik népgyűlés eredetileg a plebejusok gyűlése volt és **fokozatosan vált a meghatározó népgyűléssé**. Ebben a **szavazás a törvényekről** már vagyoni helyzettől függetlenül, **lakóhely (tribus) beosztás szerint** történt.

A hódítások társadalmi hatásai

■

- Róma rövid idő alatt nagy birodalommá vált, a sikerrel megvívott pun-és keleti háborúk révén meghódította a Földközi-tenger medencéjét, annak vezető hatalma lett. A hódítások megváltoztatták az egyes társadalmi rétegek jellemzőit is.

A hódítások társadalmi hatásai

■ ■

- **Nobilitas:**
 - földbirtokaik megnövekedtek;
 - a nagybirtokokon egyre több (olcsó) rabszolga dolgozott; létrejött a **latifundium** (szórtan elhelyezkedő birtoktestekből álló rabszolgatartó nagyüzem):
 - általánossá vált az árutermelés;
 - a gabona mellett szőlőt, olajbogyót, zöldségeket és gyümölcsöt termeltek;
 - a senatorok, mint hadvezérek, és mint a provinciák helytartói nagy jövedelmekre tettek szert;
 - uralmuk biztosításának eszköze a senatus volt, amely egyre kevésbé engedett tagjai közé új embereket („homo novus”-okat).
- **Lovagrend:**
 - a pun háborúk idején alakult ki a vagyonos, **pénz- és ingatlan-ügyekkel, kereskedelemmel** foglalkozó lovagrend;
 - érdekeik védelmében kereskedőtársaságokat hoztak létre; Kr. e. 218-tól, a lex Claudia alapján (amely megtiltotta a senatoroknak kereskedelmi hajók birtoklását) pedig **egyeduralkodók lettek a tengeri kereskedelemben**;
 - a hódítások nagy haszonélvezőjévé váltak, mert az egyes tartományokban megszerezték az adószedés jogát: **adóbérlő társaságaik** öt évre előre befizették az államkincstárba az előírt adót, majd a gyakorlatban a maguk hasznára ennek többszörösét hajtották be a lakosságtól.
- **Parasztság:**
 - a kisbirtokos parasztság **létszámában és anyagi erejében egyaránt megfogyatkozott**:
 - katonaként harcoltak és meghaltak, megrokkantak;
 - amíg a férfiak harcoltak, a család többi tagja kevésbé hatékonyan művelte a földeket, kevesebb volt a termés;
 - háborús fosztogatások, pusztítás is sújtotta őket és földjeiket;
 - megtermelt gabonájukat alig tudták értékesíteni, egyrészt az olcsóbban termelő latifundiumok, másrészt a még olcsóbb importgabona miatt.
- **Rabszolgák**
 - rendkívüli mértékben **megnövekedett a számuk**, ugyanakkor csökkent az értékük, gazdájuk korlátlan tulajdonát képezték;
 - voltak városi házakban alkalmazott, vidéki birtokon, illetve bányákban dolgozó rabszolgák; speciális csoport volt a gladiátoroké.
- A háborúk **tönkretették a birtokos parasztságot**, akik elveszítették birtokaikat:
 - megélhetésüket elveszítve Rómába mentek, és ott áruba bocsátották szavazati jogukat, proletárrá váltak – ez lehetőséget teremtett arra, hogy a politikusok pl. ingyen gabona osztásával, vagy földosz-

A köztársaság válságának tünetei

■

A köztársaság
válságának tünetei

■ ■

tás ígéretével és megvalósításával (Gracchus testvérek reformmozgalma) megszerezték a támogatásukat;

- vagyonuk nem lévén, nem is katonáskodhattak, ezért hadkiegészítési válság is kialakult – erre a megoldást Marius hadseregreformja (Kr. e. 104.) adta: innentől fogva a nincsteleneket is besorozták a hadseregbe, akik szolgálati idejük alatt zsoldot, majd veteránként földet kaptak.
- A **rabszolgák** számának ugrásszerű növekedése egyben fokozta a lázadás veszélyét is – először Sziciliában (Kr. e. 138–132 és Kr. e. 104–101) robbantak ki rabszolgafelkelések, majd Kr. e. 74/73–71 között zajlott le a Spartacus vezette rabszolgafelkelés. Mindegyiket katonai erővel kellett leverni.
- A **nobilitason** belül egymással rivalizáló csoportok (**néppárt** és az **optimaták**) alakultak ki, amelyek komoly belpolitikai harcot vívtak egymással.
- Lázadozni kezdtek a **szövetségesek** (Kr. e. 91–89: szövetséges háború), kötelességeik mellé jogokat is követeltek.
- Nagy erejű barbár (kimber-teuton) **támadások** érték a birodalmat, továbbá Numidia (Jugurtha) és Pontosz (Mithridatesz) ellen is háborúzni kellett.
- A köztársasági **államgépezet** akadozni kezdett, hiszen az egy városállamra volt „kitalálva”. Időközben azonban Róma birodalommmá lett, és szükségessé vált a szakzerű, koncepcionális és folyamatos (nem egy-éves) hivatalviselés.

Az államgépezet
működési
válságának
megoldási
kísérletei

■

- Az egyeduralomig vezető út állomásai:
 - **Hosszabb hatalomgyakorlás:** Mariust többször egymás után is consullá választották; Sulla időbeni korlátozás nélküli, széles jogkörű diktatúrája (Kr. e. 82–79).
 - **Titkos szövetség,** a hatalomról való megállapodás: I. triumvirátus (Kr. e. 60: Caesar, Pompeius, Crassus), amely Caesar és Pompeius polgárháborúja végén (Kr. e. 48: Pharszalsz) egyeduralomba torkolt.
 - **Caesar egyeduralma** (Kr. e. 48–44) – Caesar mindenféle tisztséget (diktátor, néptribunus, imperator, pontifex maximus stb.) viselt egyszerre. Zsarnoki uralma miatt meggyilkolták.
 - **Újabb titkos szövetség, a II. triumvirátus** (Kr. e. 43.: Octavianus, Antonius, Lepidus), amely Octavianus és Antonius polgárháborúja végén (Kr. e. 31: Actium) a tényleges, **hosszútávú egyeduralomhoz vezetett** (principátus).

Julius Caesar

■

- Caesar (élt: Kr. e. 100–44) családja a senatori rend legelőkelőbb köreihez tartozott, de családi kapcsolatai révén a néppárthoz is kötődött.
 - Sulla idején el kellett menekülnie Rómából.
 - Sulla halála után visszatért és különböző papi tisztségeket és hivatalokat viselt, majd Hispania Ulterior propraetora lett.
 - Céltudatos, ügyes politikus, ragyogó szónok volt.

Az első triumvirátus

- Caesar Kr. e. 60-ban tért vissza Rómába és – kibékítve őket egymással – **szorosabbra fűzte kapcsolatát a kor két kiemelkedő hadvezérével és politikusával**, akik Caesarral együtt komolyabb befolyást szerettek volna szerezni a politikában:
 - **Crassus**: az egyik leggazdagabb patrícius, aki Sulla idején, a proscriptio révén hatalmas vagyont szerzett, és hadvezérként részt vett a Spartacus rabszolgafelkelés leverésében.
 - **Pompeius**: a keleti hadszíntéren (Pontosz, Szíria, Judea) aratott fontos győzelmeket, hazatérése után azonban az optimáták nem teljesítették kéréseit (pl. veteránjainak letelepítése).
- **Kr. e. 60-ban Caesar, Crassus és Pompeius titkos megállapodást kötöttek, létrejött az első triumvirátus** (triumvir=háromfős testület). A megállapodás szerint:
 - Kr. e. 59-ben **Caesar consul** lett:
 - teljesítette Pompeius kéréseit;
 - leszállította Asia provincia adóbérleteinek összegét, ezzel kedvezve Crassus lovagrendi barátainak.
 - Kr. e. 58-tól **Caesar proconsulként megkapta a galliai tartományok irányítását**, amely rendkívül fontos volt számára:
 - **sikeres hadjáratokat vezetett a germánok ellen**, amelyek során megnövelte Gallia területét és nagy hadiszákmányra tett szert;
 - **erős, fegyelmezett, vezéréhez ragaszkodó hadsereget alakított ki**.
 - Kr. e. 56-ban Lucca-ban találkoztak a triumvirek:
 - megállapodtak, hogy Kr. e. 55-ben Crassus és Pompeius lesznek a consulok, majd Crassus Szíriába, Pompeius Hispániába megy helytartónak;
 - Caesar galliai megbízatását meghosszabbították.

Az első triumvirátus felbomlása

- A triumvirek együttműködése lazulni kezdett:
 - **Crassus** Kr. e. 53-ban a Parthus Birodalom ellen vívott háborúban életét vesztette.
 - **Caesar Galliában további sikereket aratott**, kétszer is átkelt Britanniába.
 - **Pompeius kihasználta, hogy csak ő volt Rómában és egyedüli consullá** választották, majd meg akarta akadályozni, hogy Caesar consul lehessen.
- **Kr. e. 49-ben Caesart a senatus hazarendelte**, de ő a törvényi tiltások ellenére nem egyedül, hanem **egy légiója élén lépte át a tartománya és Itália határát jelentő Rubico folyót**. Híres mondása „Alea iacta est” („A kocka el van vetve”) egy új polgárháború kezdetét jelentette.
 - Pompeius a Balkánra menekült Rómából.
 - **Caesar bevonult Rómába**, ahol előbb diktátornak nevezték ki 14 napra, majd Hispániába vonulva legyőzte Pompeius ottmaradt légióit.

Az első triumvirátus felbomlása

- Kr. e. 48-ban
 - Caesart consullá választották, majd felépítette a flottát, amivel áthajózhatott a Balkánra;
 - **Kr. e. 48. június 6-án Pharszalosznál Caesar kisebb létszámú, de ütőképesebb serege élén legyőzte Pompeiust**, aki Egyiptomba menekült, ahol végül meggyilkolták.
 - Caesar Pompeius után ment Egyiptomba, ahol megismerkedett VII. Kleopátrával, akitől gyereke is született (Cesarion).
- **Caesar Egyiptomból hadjáratot indított Pontosz ellen**
 - Kr. e. 47-ben Zelánál legyőzte a pontoszi uralkodót, innen küldte „Veni, vidi, vici” („Jöttem, láttam, győztem”) jelentését Rómába.
 - Kr. e. 46-ban Afrikában, majd Kr. e. 45-ben Hispániában is legyőzte Pompeius fiait.

Caesar egyeduralma

- **Caesar győztesen visszatért Rómába és teljhatalmú vezetője lett a birodalomnak.**
- **Hatalmának alapját azon tisztségek jelentették**, amelyeket már **korábban** (pl. pontifex maximus), illetve **ekkortól** viselt:
 - **Diktátor** – Kr. e. 49-ben 14 napra, Pharszalos után meghatározatlan időre, Kr. e. 46-ban 10 évre, Kr. e. 44-ben életfogytiglan.
 - **Consul, néptribunus, örökös censor, imperátor (hadvezér).**
- Nagyon jelentős **reformintézkedéseket** hozott:
 - **Letelepítette a veteránjait, földosztást hajtott végre**, elengedte az adósságok egy részét, ingyen gabonát osztott Róma népének.
 - **Csökkentette a rabszolgák katonai és politikai súlyát**, nem sorozta be őket a hadseregbe.
 - A polgárháború utáni pacifikációt, az eliten belüli ellentétek csökkentését szolgálta a bevezetett **széleskörű amnesztia**, ugyanakkor **900 főre emelte a senatus létszámát**, amivel csökkentette a szerepét.
 - Javította Róma és a provinciák viszonyát azzal, hogy **római és latin jogot adományozott sok provinciabelinek**, illetve előkelőiket meghívta a megemelt létszámú senatusba.
 - Egységesítette a birodalom pénzforgalmát, értékálló aranypénzt (denarius) veretett.
 - Kibővítették és **fejlesztették Róma kikötőjét, Ostiát**.
 - Caesar pontifex maximusként Sosigenesz egyiptomi csillagász segítségével **naptárreformot hajtott végre** (Julián-naptár), bevezetve a négyévenkénti szökőnapot.

Caesar megölése

- **Caesar** intézkedéseivel kedvezett a plebsnek és a lovagrendnek, azonban **semmibe vette a köztársasági hagyományokat** (örökös diktatúra, senatus szerepének csökkentése) és így **szembekerült a senatorok** különböző csoportjaival.
- **Kr. e. 44. március idusán (15-én) a senatusban 3 összeesküvő több tőrdőfessel meggyilkolta Caesart.** Caesar az egyik merénylőnek,

Caesar megölése

■ ■

M. Iunius Brutusnak csak ennyit mondott: „*Et tu mi fili Brute?*” („*Te is fiam, Brutus?*”)

- Caesar gyilkosainak nem volt semmiféle terve a jövőre nézve, csak a diktátort akarták megölni.

- **Caesar** a polgárháborús korszaknak, illetve a birodalomban az **egyeduralom kialakulásának egy nagyon fontos szereplője volt**, aki azonban azzal, hogy **nyíltan szakított a köztársaság hagyományaival, semmibe vette intézményeit**, és nem alkalmazta a kegyetlen megfélemlítés eszközeit ellenfeleivel szemben, illetve nem törődött saját biztonságával, **nem tudott hosszú ideig hatalmon maradni**.

A II. triumvirátustól az egyeduralomig

■

- Caesar meggyilkolása után zűrzavar lett úrrá Rómán. És bár először a Rómába visszatérő Octavianus, a senatus sugallatára Caesar gyilkosaival szövetekezett, és győzte le Caesar egykori hadvezérét, Antoniust, végül mégis vele és Lepidusszal kötött szövetséget.
- **Octavianus, Antonius és Lepidus Kr. e. 43. november elején megkötötték a II. triumvirátust:**
 - öt évre szóló, rendkívüli teljhatalmat szereztek az állam ügyeinek intézésére;
 - felosztották egymás között a birodalmat;
 - és készültek Caesar gyilkosainak megbüntetésére, legyőzésére.
- A triumvirek és Caesar gyilkosai között a döntő ütközetre Makedóniában került sor, ahol **Kr. e. 42-ben Philippinél a triumvirek legyőzték Brutus és Cassius seregeit**.
- A győztes csata után a triumvirek már egymás ellen fordultak, de szövetségük még egy ideig fennmaradt:
 - **Lepidus végül lemondott** triumviri hatalmáról és **Africa provinciába** vonult vissza.
 - **Antonius keletre utazott** és a keleti tartományokat irányította. A Parthusok elleni hadjárat szervezésekor megismerkedett Egyiptom királynőjével, Kleopátrával is.
 - **Octavianus Rómában maradt** és a nyugati tartományokat vezette. Kihasználta a lehetőséget: Róma népét sikeres propagandával Antonius ellen hangolta azzal, hogy Antoniust egy elkényelmesedett keleti kényúrként mutatta be.
- A két triumvír között a viszony teljesen megromlott. Octavianus elérte a senatusnál, hogy megszavazzák Egyiptom elleni keleti hadjáratát. **Octavianus és Antonius végső összecsapására** Épeirosz partjainál került sor, **Kr. e. 31-ben Actiumnál**, tengeri csatában **Octavianus győzött**, Antonius Egyiptomba menekült.
- **Octavianus Kr. e. 30-ban Egyiptomba** ment, ahol Antonius – Kleopátrával együtt – öngyilkos lett. Octavianus még megölette Cesariont is (aki állítólag Caesar és Kleopátra gyereke volt), majd **Egyiptomot elfoglalta** és saját birtokává tette.

A principátus

- Egyiptom elfoglalása után, **Kr. e. 29-ben Octavianus visszatért Rómába.**
- Politikai jelszava: „**Pax Romana**” (római béke):
 - **belpolitikailag** a véres polgárháború lezárását, társadalmi, politikai konszolidációt;
 - **külpolitikailag** pedig egy ugyancsak nyugalmasabb időszak kezdetét jelentette.
- Octavianus a „köztársaság helyreállítójaként” jelent meg:
 - Uralmának törvényes és jogi kereteit **különböző tisztségei** adták: consul, censor (ő állíthatta össze a szenátus névsorát), tribunus (minden állami ügyben vétőjoggal rendelkezett), pontifex maximus (rendelkezhetett a templomok kincseivel), imperator (hadereg főparancsnoka).
 - Egy valami **nem volt: dictator** – okult Caesar hibáiból, nem akart zsarnoknak látszani.
- Kr. e. 28-tól ő volt a **szenátus első embere** (princeps senatus), innen a kialakított rendszer elnevezése: principátus. A principátus **burkolt egyeduralom** volt, ahol az uralkodó (caesar=császár) a köztársaság politikai intézményein keresztül gyakorolta hatalmát.
- A **principátus** tényleges **kezdetének a Kr. e. 27-et** tartjuk, mert Octavianus ekkor mondott le rendkívüli triumvíri hatalmáról, és „adta át a szenátusnak és a római népnek” a hatalmat.
 - Ekkortól hivatalos neve: Imperator Caesar Augustus divi filius (Augustus=„fenséges”; divi filius=„az isteni fia”, azaz a Kr. e. 42-ben istenné nyilvánított Caesar fia).
 - Hatalmának alapjai:
 - **Hadserege, letelepített veteránjai**, továbbá a testőrség, azaz a **praetoriánusok**, amely Róma és Itália (valójában a császár) biztonságára ügyelt.
 - A császár személyétől függő **hivatalnokrendszer. Csökkentette a köztársasági hivatalok szerepét**, velük párhuzamosan pedig **elkezdte kiépíteni a császári intézményeket**, a pénzügyek és a provinciák igazgatása területén (**első császári provincia: Egyiptom**).
 - **Ellenfeleit megölette, vagy megfélemlítette/megnyerte.**

Társadalom-politikája

- Augustus igyekezett a polgárháborúban megfogyatkozott **senatori** rend és lovagrend létszámát és támogatását fenntartani, a fellazult erkölcsöket újból megszilárdítani.
 - Családjogi törvényei: büntette a házasságtörést, kötelezővé tette a házasságkötést, támogatta a gyermekvállalást.
- A **közrendűek** számára:
 - „Panem et circenses” – ingyen gabona és cirkuszi játékok.
 - Középítkezésekkel munkalehetőséget teremtett.
- Igyekezett a (felszabadított) **rabszolgák** megnövekedett társadalmi szerepét visszaszorítani, szabályozta a rabszolga felszabadítás idejét, módját.

Külpolitikája	<ul style="list-style-type: none"> ● Külpolitikában teljhatalmúlag döntött. ● A „Pax Romana” jegyében célja a birodalom határainak a természetes védővonalakig való kiterjesztése, és ezen határok védelme volt. A hadsereg nagyságát a polgárháború korához képest a felére csökkentette, a légiókat a határmenti provinciákban állomásoztatta. ● Határfolyók: Rajna, Duna, Eufrátesz. ● Egyetlen nagy veresége: Kr. u. 9-ben a teutoburgi erdőben a germánok legyőzték és lemészároltak 3 római légiót. Ezután Augustus lemondott a Rajnán túli hódításról. ● Új területeket elsősorban Közép-Európában hódított meg: <ul style="list-style-type: none"> ▪ az Alpok és a Duna felső folyásának vidékén: Raetia és Noricum provincia; ▪ a Duna középső folyásánál: Kr. e. 12–9 között elfoglalt Pannónia provincia; ▪ a Duna alsó folyásánál: Moesia.
Kultúrpolitikája	<ul style="list-style-type: none"> ● „Augustusi aranykor” <ul style="list-style-type: none"> ▪ Szerette és támogatta a művészetet: ő és barátja, Maccenas sokat tett a művészet és művészek támogatásáért. ▪ Költészetben: Vergilius (Aeneis), Horatius (Ódák), Ovidius (Átváltozások). ▪ Építészet: befejezték „Marcellus színházának” építését, újjáépítették a Circus Maximust, új fórumot építtetett (Augustus fóruma), megépült a Pantheon és Caesar temploma.
Utódlás	<ul style="list-style-type: none"> ● Augustusnak fiú örököse nem volt, így utóda Tiberius lett, amikor 76 évesen meghalt.

A sztyeppei állam: a Hun Birodalom és hódításainak iránya (E)

Érettségi követelmények

	Fogalmak	Személyek	Kronológia	Topográfia
<i>középszint</i>	népvándorlás, hunok	Attila		
<i>csak emelt szinten</i>			395 a Római Birodalom kettéosztása; 451 a catalaunumi csata; 476 a Nyugatrómai Birodalom bukása	<i>Hun Birodalom</i>

A hunok	<ul style="list-style-type: none"> ● A hunok voltak az elsők azon lovasnomád népek sorában, akik a IV. századtól kezdve keletről nyomultak be Európába.
---------	--

A hunok

■ ■

- A hunok **nagyállattartó nomádok** voltak.
 - Laza politikai szervezetben, törzs- és nemzetségfők vezetése alatt éltek.
 - A korabeli források rendkívül kegyetlen, vad népként írtak róluk, a **Római Birodalom lakói „Isten ostorának”** (flagellum Dei) tartották őket.
- A hun név eredete: hiungnu-ként szerepeltek a kínai forrásokban, de nem lehet tudni, hogy török, mongol vagy iráni eredetű népek voltak-e?

A nomád életforma

■

- A **nomadizmus; vándorló állattartáson** alapuló életforma, amely az ókorban Belső-Ázsiától a Kárpát-medencéig húzódó **sztyeppövezet** jellemezte:
 - **nagyállattartó** pásztorkodással foglalkoztak: ló, szarvasmarha, juh, kecske voltak a fő tartott állatok;
 - a nomád népek **legelőterületeiket szabályosan váltogatták**, a legelők területéről egymás között megegyeztek, de gyakran háborúztak is miattuk;
 - a vándorlás során gyorsan összeállítható és szétszedhető **nemezjurtákban laktak, de voltak állandó szálláshelyeik is**: általában folyók mellett, ahol az állatokkal átvészelték a téli hónapokat.
- A **lónak** volt kiemelkedő szerepe: a belső-ázsiai lófajta kis termetű, igénytelen (akár gallyakat is eszik) és szívós (átvészeli a hosszú, rideg teleket).
 - **A ló a hadsereg alapja** – a nomádok lovas katonák.
 - **A ló az étkezésben is** fontos szerepet játszott: tejét, húsát fogyasztották.
- A nomád törzsek a nomád életformából adódóan elsősorban állati termékekkel rendelkeztek, ezért bizonyos **növényi élelmiszereket és kézműves termékeket** a környező, **letelepült népektől** kellett beszerezniük:
 - békés úton, **kereskedelem** révén vagy
 - **rablással, háborúskodással.**

A nomád társadalom és állam

■

- Az eurázsiai sztyepp zónában a Hérodotosz révén megismerhető **szkítáktól kezdve, a szarmatákon, hunokon, avarokon, türkökön keresztül a besenyőkig és a magyarokig, végül a mongolokig** évszázadokon keresztül vándoroltak nomád népek, alakultak és tűntek el nomád államalakulatok.
- A nomád **társadalmak nemzetségi-törzsi alapon** szerveződtek:
 - a nemzetségeket a **vérségi összetartozás** tudata tartotta össze;
 - a rokonnemzetségekből álló **törzseknél pedig a közös eredettudat, esetleg a törzsi vallás** volt az összetartó erő.
- A nomád államot a **tíz-es szervezet jellemezte**:
 - tíz családot (tized) fogott össze egy vezető, aki irányította őket a harcban, bíraskodott és adót szedett;
 - a tizedek századokba, azok ezredekbe, és az ezredek tízezredekbe szerveződtek.

A nomád
társadalom
és állam

■ ■

A hunok
megjelenése
és hódításaik

■

- A nagyobb területeket uraló nomád államok (törzsszövetségek) sokszor **három szárnyra** (keleti-központi-nyugati) tagolódtak, melyek közül a központi területet irányította a törzsszövetséget vezető uralkodó (**kán**), a másik két területet pedig közeli rokonai (fiai, testvérei).
 - Az uralkodók általában égi származásúnak tartották magukat, szigorú törvényekkel, erős központi hatalmat hoztak létre.
- A hunok sikereiket **katonai fölényüknek** köszönhették, amelynek fontosabb tényezői:
 - bár kengyelt nem használtak, de magas kápájú nyeregben ülve, **aszimmetrikus visszacsapó íjaikkal** messzire tudtak lóni és biztosabban célozni, mint ellenfeleik (éppen ezért ezen íj használatát tiltották katonai segédnépeiknek is, csak ők rendelkeztek vele);
 - **fegyelmezett, gyors összehangolt, meglepetésszerű támadásokat** hajtottak végre, melyekben a **cselvetés** és a harapófogóba zárás is megjelent.
- A **hunok európai történetének, hódításainak** fontosabb lépései:
 - 375-376 körül **legyőzték** az Aral-tótól a Donig terjedő sztyeppövezet uraló **alánokat**, majd a Dontól a Dnyeszterig levő területen élő **keleti gótokat** (osztrogótok).
 - A legyőzött alán és osztrogót seregeket is hadrendbe állítva a Balkánra vonultak és **378-ban Hadrianapolisznál** (ma Edirne) **legyőzték a kelet-római birodalom seregeit**, a csatában maga Valens császár is meghalt.
 - Az **V. század elején** a hunok fokozatosan **elfoglalták a Kárpát-medencét**, ahonnan az ott élő germán népek (gótok, vandálok, gepidák) egy újabb népvándorlási hullám keretében nyugati irányba, a Nyugatrómai Birodalom területére vándoroltak tovább.
 - A hunok sok esetben ezután a **Nyugatrómai Birodalom szövetségeseiként** harcoltak a germán népekkel, illetve zsákmány és adófizetés reményében a nyugati résznél ekkor már gazdagabb Kelet-római Birodalom seregeivel.
- A **hun birodalom fénykora a 430–450-es évekre esett**:
 - A 430-as években a hun törzsszövetség vezetője Ruga lett, majd őt egyik testvérének gyerekei, **Bleda (Buda) és Attila** követték. **Attila** megölette testvérét, és **445-től egyedül uralkodott**.
 - A **hun birodalom központja a Kárpát-medencében** volt, területe a Dontól a Rajnáig, az Alpoktól a Balti-tengerig húzódott.
 - **Több sikeres hadjáratot** indítottak
 - 437-ben a **burgundok** ellen vívtak véres és győztes csatát, amelyben a burgund király is meghalt és amelynek történetét a germán Nibelung ének örökítette meg.
 - A hun-bizánci kapcsolatokat továbbra is háborúskodás jellemezte, de voltak béketörekvések is: pl. 448/449-ben egy **bizánci követség** ment a hunokhoz, amelynek **Priszkosz rétor**

A hunok
megjelenése
és hódításaik

■ ■

is tagja volt – az ő fennmaradt leírása az egyik legfontosabb történeti forrás a hunok életmódjáról, szokásairól, Attila valahol a magyar Alföldön fából felépített városáról.

- Attila a bizánciakkal megkötött béke után, **451-ben indította el nagy nyugati hadjáratát**, amelynek a célja a nyugati (vizi)gót királyság területének elfoglalása volt:
 - **451-ben a hun seregek Galliába betörve**, a Troyes környéki **catalaunumi mezőn** ütköztek meg a **vizigót-(nyugat-)római** seregekkel:
 - hatalmas, öldöklő küzdelem zajlott – mindkét oldalon domináltak a gyalogosok, ugyanis a hunoknál is sok germán segédnép harcolt és viszonylag kevesebb hun lovas;
 - Theodorik vizigót király ugyan meghalt a csatában, de az **végül döntetlenül zárult és a hunok visszavonultak**.
- **Attila 453-ban váratlanul meghalt**
 - bizonyos források egyes értelmezései szerint hármas (arany, ezüst és vas) koporsóban, talán a Tisza medrében temethették el;
 - fiai harcolni kezdtek egymással, **a birodalom szétesett** és a hunok egy csoportja keletre vándorolt.

1.2 Ókori civilizációk öröksége

A görög és a római építészet

Érettségi követelmények

	Fogalmak	Személyek	Kronológia	Topográfia
középszint	jósda, olümpiai játékok	Zeusz, Pallasz Athéné		
csak emelt szinten	Colosseum, bazilika, Forum Romanum, Circus Maximus	Aphrodité, Arész, Poszeidon, Héra		

Égei kultúrák

- Az Égei-tenger térségében kialakult kultúrák (Kréta, Mükéné) építészetének jellemző építőanyagai: terméskő, fa és napon szárított agyptégla voltak.
- **Kréta: Knossoszi palota**, aminek Arthur Evans angol régész kezdte meg a feltárását.
- **Mükéné**
 - a **városkapu** fölött háromszögletű kőtömb, amelyben két oroslán van (**Oroszlános kapu**);
 - **palota**: a tömör fallal védett fellegrak közepén, nyitott belső udvar köré szerveződött;
 - **sírok**: kör alakú, földalatti kamrasírok – a legnevezetesebb **Átreusz kincsháza**.

Görög építészet

- A hellén poliszok legjellegzetesebb alkotásai a **templomok**
 - az **istenség szobrának helye volt és nem szolgált a hívők gyülekezőhelyeként**:
 - a **szertartások a templomon kívül**, a főhomlokzattal szemben elhelyezkedő oltárnál zajlottak;
 - a templom kelet felé nézett és körbefutó három **lépcsős talapzaton** állt;
 - a téglalap alaprajzú templomnak egyszerű volt a szerkezete, de a görögök figyeltek az **arányokra és a díszítésre, színezésre**:
 - szerkezetében meghatározó az **oszlopcsarnok** és a **belsejében az istenség szobrát magába foglaló cella**;
 - a díszítést a **domborműsorok (fríz)** és a **háromszög alakú oromzat (timpanon)** adta.
- A templomok jellegzetesen háromféle, kör keresztmetszetű **oszloprenddel** épültek: a Kr. e. VII. századtól jelent meg a dór, a Kr. e. VI. sz.-tól a ión és a Kr. e. V. sz.-tól a korinthoszi oszlop.
 - A **dór oszlopnak** még nincs elkülönült lábazata, az oszloptörzsön hosszanti vájatok vannak, az oszlopfő egyszerű. Az oszlopon nyugszik a kögerenda (architráv), fölötte a fríz, amelyet vájatok és sima mezők tagolnak. A fríz fölött az eresz és a párkány zárja le a tetőzetet. Elsősorban a **görög szárazföldön és Dél-Itáliában** volt

Görög építészet

■ ■

jellemző, a fennmaradt görög templomok nagy része dór stílusú: pl. **Parthenon** az Akropoliszon.

- Az **ión oszlop** már lábazon áll, az oszloptörzsön több a vájat, mint a dóron és magasabb, karcsúbb is nála. Az oszlopfő díszesebb, jellegzetesen lefelé csavarodó csigavonalban végződik. Elsősorban **Kis-Ázsiában és az égei szigeteken** volt jellemző. Athénban az Akropoliszon **Athéné Niké temploma** ión stílusú.
- A **korinthoszi oszlop** elemei az iónhoz hasonlóak, de annál is vékonyabb, magasabb, illetve az oszlopfőn akuntuszlevelek futnak körbe.
- **Jellegzetes épülettípusok:**
 - **sztoa** (fedett oszlopcsarnok): sokféle funkciója lehetett – piac, hivatalok székhelye, közéleti fórum, beszélgető-politizáló hely;
 - **színház**
 - kihasználva a természeti adottságot, a domboldalon félkörben kialakított nézőtér vette körbe a kör alakú táncteret (orkhesztra: ahol a kórus szavalt);
 - a tánctér mögött helyezkedett el a palotát vagy templomot idéző szkéné, amely a színészek darab közbeni jelmez- és maszkcseréjét tette lehetővé;
 - **sportjátékok épületegyüttesei**
 - **gümnaszion**: tornacsarnok, ahol a testedzés helyiségei mellett öltözők, könyvtár, előadóterem is voltak;
 - **stadion**: futó- és lovaskocsi versenyeknek épült pálya, amelyek hossza hossz mértékként is szolgált.

Fontosabb görög épületek

■

- **Az athéni Akropolisz**
 - Már a műkénéi korban is létező erődítmény lehetett, amelyet a Kr. e. V. században, Periklész korában épülhetett ki teljesen. Több templom, kultuszhely, szabadban álló szobor állt itt.
 - A központi épület a **Parthenon**:
 - rövidebb oldalán 8, hosszabb oldalán 17 dór oszlop tagolja a pentelikoni márványból készült épületet;
 - a timpanon és a frízek szobrászi munkáit **Pheidiász** készítette ugyanúgy, ahogy az arannyal és elefántcsonttal borított 11 méteres **Athéné szobrot**, amely a belső cellában állt.
 - **Athéné Niké temploma**: ión stílusú, pentelikoni márványból épült.
 - **Erekteion**: Athéné és Poszeidon Erechteusz tiszteletére épült, déli oldalán levő előcsarnokának jellegzetes, az oszlopokat helyettesítő nőalakjai a **kariatidák**.
 - A szabadban is állt egy Athéné szobor, amelynek mára csak a talapzata maradt meg.
 - Az Akropolisz déli lejtőjén volt a **Dionüszosz-színház**.
- **Az athéni Agóra**
 - A klasszikus kori Athéni politikai, kereskedelmi és közéleti központja volt.

Fontosabb görög épületek

■ ■

- Itt voltak a város fontos középületei, hivatalépületei (pl. a bulé tanácskozási épület vagy az esküdtbírók tárgyalótere).
- **Kultikus helyek és terek**
 - **Olümpia:** itt rendezték a pánhellén játékokat (az első Kr. e. 776-ban). A szent ligetben egykor Zeusz templom, Héra templom, kincsesházak, gümnaszion és stadion is volt.
 - **Epidauros:** Apollón fiának, Aszklépiosznek volt gyógyító szentélye. Itt építették ki a ma is még látható, 14.000 főt befogadó színházat.
 - **Delphoi:** Apollón szentély, ahol a jó papnő (Püthia) bódulatában hallucinálva szaggatottan rikácsolt, amit a papság időmértékes verssorokba átültetve közvetített – ez szolgált a híres jóslatok alapjául. Kincsesházak, színház és stadion is volt itt.

A LEGFONTOSABB GÖRÖG ISTENEK ÉS RÓMAI MEGFELELŐIK

görög név	romai neu	funkció
Zeusz	Jupiter	főisten
Héra	Juno	főisten felesége, a házi tűzhely őrzője
Poszeidón	Neptunus	tenger istene
Déméter	Ceres	termékenység istennője
Hesztia	Vesta	családi és állami béke őrzője
Hádész	Pluto	alvilág istene
Aphrodité	Venus	szerelem istennője
Árész	Mars	hadisten
Héphaisztosz	Vulcanus	kovácslás istene
Artemisz	Diana	erdők és vadállatok szűz úrnője
Apollón	Apollo	jóshelyek és művészetek istene
Hermész	Mercurius	kereskedők, vándorok, tolvajok istene, istenek hírnöke
Pallasz Athéne	Minerva	bölcsesség és tudomány istennője
Dionüszosz	Bacchus	bor és a mámor istene
Héraklész	Hercules	hérosz, emberfölötti tulajdonságokkal és erővel rendelkező ember, aki végül istenné vált
Prométheusz		a lázadást, elégedetlenséget megtestesítő titán

A római építészet kialakulása

- Az **Itália területén élő etruszok** kiváló építőmesterek voltak, a rómaiak sokat tanultak tőlük:
 - az **etruszok használták a boltívet és a boltozatot**;
 - lakóházaikban volt egy középen elhelyezkedő, nyitott rész, amit a rómaiaknál a lakóház **átriumaként** ismerünk.
- A rómaiak sok mindent átvettek a görögöktől is, azonban
 - az oszlop és gerendázat mellett és helyett **boltozatot**;
 - a kő, a fa és a márvány mellett vulkanikus építőanyagot (tufa) és falazóhabarcsot (homok és oltott mész) is használtak.

A rómaiak jellegzetes épületei, építményei

- **Templom**
 - Etruszk és görög minták alapján építették, azonban a rómaiaknál a templomnak már csak a főbejáratához vezetett lépcső, illetve a szertartások már a templom belsejében zajlottak és nem azon kívül.
 - Építészetileg is az egyik legjelentősebb épület a **Pantheon**, amely az egykori Mars-mezőn épült. Kerek belseje felett a 43 méter átmérőjű kupola Hadriánus császár korában épülhetett, amely az ókori építészet egyik csúcsteljesítménye, és hatott a reneszánsz építészetre is.
- **Színház**
 - A nézőtér – természetes domboldalak híján – épített módon emelkedett és zárt egységet alkotott a színpaddal és az orkhesztrával.
 - Az első római színházból, amit Pompeius építtetett, kevés maradt fenn, viszont restaurálás után ma is látható az Augustus korában épített **Marcellus-színház**, amely több ezer néző befogadására volt képes.
- **Amfiteátrum**
 - Az amfiteátrum egy elliptikus alaprajzú aréna, amelyet több emelet magas, lépcsőzetesen kialakított nézőtér vesz körül. Állatviadalokra és gladiátorjátékokra tervezték és használták.
 - A Fórum Romanum délkeleti végében épült fel Vespasianus és Titus császárok, azaz a Flaviusok idején az **Amphiteatrum Flavium**, más néven a **Colosseum**, amely faragott kővekből épült és négyszintes volt. Vízrel feltöltött porondján hajócsatákat is el tudtak játszani.
- **Bazilika**
 - **Görög stílusú csarnokok**, amelyek kereskedelmi célokra, gyűlések színhelyéül épültek. A Rómában kialakult három hajós elrendeződése (középső nagyobb teret oldalról oszlopcsarnokok kísérték) megőrződött a középkori Európa templomépületeiben.
- **Cirkusz (lóversenypálya)**
 - Lovas- és kocsiversenyek lebonyolítására építették a görög stadionokhoz hasonló pályákat, amelyeket középen egy alacsony fal két részre osztott.
 - A legnagyobb cirkusz a **Circus Maximus** volt, amely Róma első és legnagyobb állandó lóversenypályája volt, amelyben a hagyomány szerint már a királyság korában is tartottak versenyeket.

A rómaiak
jellegzetes
épületei,
építményei

- **Fürdő**
 - Sokféle funkciójú (hideg-langyos-meleg fürdőmedencék, öltözők, testedző-, kiállító- és hangversenytermek), nagy tömegeket befogadó építmények voltak a fürdők (thermák).
 - Az ókori Róma több, mint 10 ha alapterületű, a római hétköznapiakban fontos szerepet játszó centrumai voltak **Hadriánus és Caracalla császárok thermái**.
- **Diadalív**
 - Egy vagy háromnyílású kapuzatok, amelyek homlok- vagy oldalfalain megörökítették a hadvezérek és/vagy császárok dicső haditetteit.
 - Augustus korától jellemzőek, általában valamelyik fontos út végén díszes kapuként is szolgáltak: pl. **Titus és Septemus Severus császárok diadalívei** a Forum Romanum ún. diadalútjának a két végén.
- **Síremlék**
 - Augustus vezette be Rómában a császári síremléket (mauzóleum). A leghíresebb és máig fennmaradt ilyen síremlék **Hadrianus mauzóleuma** (később a római pápák átépítették várrá: Angyalvár).
- **Fórum**
 - A görög agorához hasonlóan a város politikai, gazdasági és társadalmi életének központja, jellemző épülete a bazilika.
 - Róma központi tere a **Forum Romanum** volt, itt állt a Curia (ahol a szenátus tanácskozott), több templom és egy börtön is.
- **Katonai tábor**
 - A jellegzetes katonai tábor (castrum) téglalap alaprajzú, az oldalainak közepén voltak a kapuk, amelyeket egymásra merőleges utak kötöttek össze. Az utak metszéspontjában volt a központ – parancsnoki épülettel, raktárakkal, szentéllyel.
- **Villák és bérházak**
 - A gazdagabb jómódú rómaiak saját tulajdonú házakban (domus) éltek, a város kertvárosi jellegű részein. A legfényűzőbb házak, a villák a vidéki birtokok központjai voltak.
 - A városokban a szegényebb néprétegek többnyire fából épült, többemeletes bérházakban éltek, komfort nélküli lakásokban.
- **Vízvezeték és csatorna**
 - A vízvezetékek (aqueductus) a lakosság, a fürdők és a díszkutak vízszükségletét biztosították.
 - A vízvezetést a csatornák biztosították – pl. a Forum Romanumnál a **Cloaca Maxima**.
- **Útépités**
 - 29 jól megépített (4 rétegű útfelület) és folyamatosan karbantartott út indult Rómából.
 - A legrégebbi kövezett út a **Via Appia** volt.

A pénz megjelenése, formái és szerepe az ókori gazdaságban (E)

Érettségi követelmények

	Fogalmak	Személyek	Kronológia	Topográfia
középszint				
csak emelt szinten	öntözéses földművelés, újraelosztás, árupénz			

Az ókori
Közél-Kelet
jellemző
gazdasági
rendszere

- Az ókori **Közél-Kelet államaiban az önellátás** volt a jellemző gazdálkodási forma – családi gazdaságok vagy faluközösségek formájában.
- A **folyammenti kultúrákban kialakuló öntözéses gazdálkodás** teremtette meg az ókori Kelet jellegzetes termelési formáját, az **oikosz gazdaságot (templom/palotagazdaság)**, amely már az árucserre egyik formája.
- A templomgazdaság kialakulásában és működésében szerepet játszott, hogy **egy nagyobb közösség – a templomokhoz vagy a palotákhoz kapcsolódó emberek közössége együtt sikeresebb lehetett:**
 - az öntözés lehetőségének kialakításában és működtetésében (csatornák építése és karbantartása);
 - a földek és a csatornák védelmében;
 - az adott területen hiányzó élelmiszerek és nyersanyagok beszerzésében (távolsági kereskedelem révén);
 - a gazdaság működtetésében és a közösség védelmében (pl. közcélú építkezések, raktározás, védelmet szolgáló falak építése).
- A **templomgazdaságnak redistribúciós (újraelosztó) szerepe volt: összegyűjtötték** a megtermelt élelmiszereket, előállított kézműves termékeket, amelyeket **közösen raktároztak** és szükség esetén (pl. rossz termés) **el tudták látni velük az embereket.**
- A központilag irányított termelés, illetve az önellátás során is képződhetett azonban **felesleg, amelynek értékesítése megteremtette az árucserre másik formáját, a piaci árucserét:**
 - a megtermelt árut piacon lehetett értékesíteni;
 - a kereskedelem kialakulása nyomán megjelent a pénz.

A pénz funkciói
és típusai

- A pénz: általános csereeszköz, amely fizetéskor cserél gazdát.
- **Funkciói:**
 - **fizetési eszköz** (csere- vagy közvetítőeszköz)
 - **értékmérő eszköz** (termékek árának meghatározása)
 - **értékmegőrző, felhalmozási eszköz** (megtakarítások)
- **A pénz típusai**
 - A pénz történetében különböző korszakokat különböztethetünk meg. A kialakulás sorrendjében az első forma az árupénz volt, amikor a pénz fizetési eszköz funkcióját valamilyen, széleskörűen

A pénz funkciói és típusai

■ ■

használt és elfogadott áru gyakorolta. Ezt követte a vert pénz, amely általában nemesféméből készült.

■ Árupénz

- A piaci árucseré nehézségét (egyidőben és megfelelő mennyiségben legyen jelen a kínálat és a kereslet) a közvetítő eszközként használt valamilyen árucikk tudta orvosolni.
- Az ókorban ilyen árucikk lehetett a **gabona**, valamilyen **állat** (bárány, kecske, tevé, marha), **prém, drágakő, só vagy valamilyen luxuscikk** (pl. bors) és a nemesfémek is.
- A nemesfémeket (arany, ezüst) – még nem a mai értelemben vett pénz formájában – **felismerhetőségük, tartósságuk és kisebb egységekre történő feloszthatóságuk** tette hosszú távon és széleskörűen elismert árupénzzé.

A vert pénz jellemzői

■

- A nemesfémek árupénzként való használata a többi áruféleséghez képest sok előnnyel járt, de voltak azért bizonytalansági tényezők is: mindig szükség volt súlymérésre és az összetétel meghatározására is.
- Az uralkodók – csökkentendő ezt a bizonytalanságot – elkezdtek **meghatározott összetételű („finomságú”), súlyú és azonosításra alkalmas jelekkel ellátott pénzeket veretni**.
- A **pénzveréshez aranyat, ezüstöt, rezet és bronzot**, illetve az arany és az ezüst természetes ötvözetét az **élektrom** (electrum) használták.
- A **pénzverés** mai tudásunk szerint **Lüdiában kezdődött** a Kr. e. VII. században: **Kroiszosz (Krózosz) király** kezdett arany- és ezüstpénzeket veretni, amelyeknek egymáshoz viszonyított értékét is megállapította.
- A vert pénzek minőségét a kibocsátónak kellett garantálnia. A pénzeken (totem)állatok, istenségek ábrázolása volt, amely beazonosíthatóvá tette a kibocsátót.
- A **görögök** pénzhasználata
 - általában az **ezüstpénzt** használták, ritka kivétel volt és az is csak csak rövid ideig a **Spártában vert vaspénz**;
 - a pénzverés alapegysége a **drachma** (4-4,5 g ezüst) és annak az egyhatodát érő obolos volt;
 - a pénzverés és -használat gyors terjedéséhez a kereskedelem mellett a nagyértékű templomi kincsfelajánlások és a nagy létszámú zsoldosok fizetésének kényszere is hozzájárult.
- A **rómaiak** pénzhasználata
 - arany és ezüst lelőhelyek híján sokáig bronz pénzeket használtak, aminek az alapegysége az as volt;
 - a Kr.e. II. századtól ezüst (denarius) és arany (aureus) pénzeket is vertek;
 - görög mintára a pénzek elő- és hátoldalán istenábrázolásokat (pl. Ianus, Saturnus) és szimbólumokat (pl. sas, kerék) használtak.

Ókori írások, a görög filozófia, a római jog alapelvei (E)

Érettségi követelmények

	Fogalmak	Személyek	Kronológia	Topográfia
középszint				
csak emelt szinten	hieroglifa, ékírás, filozófia, betűírás, szofizmus	Hammurapi, Platón, Arisztotelész, Szókratész		

Az írás kialakulása

■

- **Az írás**
 - nyelvileg kifejezett gondolatok
 - maradandó rögzítésére szolgáló
 - emberi közösségek által elfogadott egyezményes jelrendszer.
- Az írás megjelenése előtt és még ma is sokszor használt **jelölők**:
 - tulajdonjegy (billog): állatokat jelöltek meg vele;
 - rováspálca: kölcsönök rögzítésére használták;
 - csomójelek: a kínai és az inka kultúrában használták emlékeztetés céljából;
 - kagylófüzerek: üzeneteket továbbítottak általa;
 - barlangrajzok: Altamira (Spanyolország) és Lascaux (Franciaország) valóság-hű állatábrázolásai.
- Az írás kialakulásában fontos szerepet játszott a **tulajdonjog rögzítése**, a **kereskedelmi ügyletek nyilvántartása**, a megtermelt **élelmiszer és egyéb árucikkek mennyiségének nyilvántartása** (raktározás) és a **társadalmi viszonyok szabályozása** (jogesetek és döntések, majd később a társadalom tagjaira vonatkozó törvények rögzítése).
- Az írás kialakulásának állomásai, formái
 - Az írás legkorábbi megjelenési formája a **képirás** lehetett, amely a barlangrajzok egyszerűsödésével alakulhatott ki.
 - A következő lépcsőfok a **fogalomírás**: a képirásban használt jelet az elsődleges jelentésén túl más jelentéshez kapcsolódóan is elkezdték használni (pl. a Nap jele kifejezhette a nagy meleget, a láb jele pedig a járást is.)
 - A **szó- és a szótagírás** akkor alakulhatott ki, amikor a kép- vagy fogalomírás jeleihez bizonyos hangalakok is társultak, azaz rögzült a jelentés és az ahhoz kapcsolódó hangalak, a szó. Ezután lehetőség volt egyszótagú szavakból többszótagú szavakat alkotni.
 - A szóírás jelei kezdőhangjainak összeolvadásából alakulhatott ki végül a **betűírás**.

Az egyes írások jellemzői

■

- **Mezopotámiai ékírás**
 - A Kr. e. IV. évezred végén már volt írásuk a sumér városállamoknak. **Képirásuk fogalom-, majd fokozatosan szótagírássá alakult át.**

Az egyes írások jellemzői

■ ■

- Az ékírás jellegzetes felületei az **agyagtáblák** voltak, de **pecséthen-gereken, sztéléken** is fennmaradtak.
 - Kiemelkedően fontos emlék az Óbabiloni Birodalom uralkodója, **Hammurapi törvényoszlopa**, amely egy 2,25 méter magas kőoszlop, amin az uralkodó igazságos ítéletei találhatóak.
- Fontosabb írott források: Gilgames eposz, himnuszok, isteni legendák.
- **Az egyiptomi írások**
 - Kr. e. 2900 körüli időszakból már vannak hieroglif írásjeleket tartalmazó írásbeli egyiptomi emlékek.
 - A **hieroglif írás megfejtése Champollion francia tudóshoz köthető**, aki az 1799-ben, Napóleon egyiptomi hadjárata során megtalált Rosette-i követ tanulmányozta, amelyen három nyelven (hieroglif, démotikus és ógörög) voltak egy fáraó dekrétumai rögzítve. Az ismert ógörög nyelv segítségével sikerült megfejteni a hieroglif írás jeleit.
- **Háromféle egyiptomi írás** alakult ki:
 - **hieroglif**: „díszírás”, elsősorban emlékműveken, fontos feliratokon használták;
 - **hieratikus**: a mindennapi életben, gazdasági, irodalmi szövegek rögzítésére szolgált „papi” írás, amely már egyszerűbb jeleket használt;
 - **démotikus**: Kr. e. VII. században megjelent „népi” írás, amely még egyszerűbb, sok rövidítést, összevonást használó írás volt.
- Az egyiptomiak kezdték használni a kő, fa és elefántcsont mellett a nilusi sást, a **papirusznádat**, mint felületet, amire már tintával írtak. A papirusznád fontos exportcikké is vált. (A Kr. e. II. században, amikor elmaradtak a papiruszszállítmányok, Pergamonban kezdték készíteni és használni a juh- és kecskebőrből készülő **pergament**, amely gyorsan elterjedt a Közel-Keleten.)
- Fontosabb írott források: Halottak könyve, Ehnaton naphimnusza, sírfeliratok, „Paraszt panasza”, Szinuhe története.
- **A kínai írás**
 - Eredetileg képírás jellegű volt, de később veszítve képszerűségéből **szójeles írássá vált**, amiben a szó jele utal a szó értelmére és a hangzására is.
 - A kínai történelemben az írás jelentette az egységet, mert nagyon sokféle nyelvjárás létezett és létezik ma is, amelyek nagyon különbözőek, de az írásmód összeköti őket.
 - A kínaiak találták fel az írás rögzítésére használt **papírt**.
 - Fontosabb írott források: Dalok könyve, Változások könyve, Okmányok könyve.
- **A föníciai betűírás**
 - A föníciai városállamok (Türosz, Búblosz, Szidon) lakói az egyiptomi hieratikus írást használták, majd a Közel-Keleten már kialakult betűírások alapján megalkották saját ábécéjüket:

Az egyes írások jellemzői

■■■

- **22 betűs, csak mássalhangzókat jelöl;**
- a föníciai betűírást **átvették** a Kánaán területére beköltöző **zsidó törzsek**, akik később már a magánhangzókat is jelölni kezdték;
- a föníciai írást **átvették a görögök** is úgy, hogy a **görög ábécé 26, később 24 betűből** állt és a **magánhangzókat is jelölte;**

- A **latinok az etruszkoktól** tanulták el a betűírást és csak az **etruszkból hiányzó betűket (b, d, o, x) vették át a dél-itáliai görög telepesektől.**

A görög filozófia kezdetei

■

- A **keleti népek és civilizációk nagy tudásanyagot halmoztak fel, de nem nagyon rendszereztek azt,** és nem gondolkodtak az ok-okozati összefüggésekről.

- Kezdetben a görögöknek (is) mitológiai, emberfeletti-isten magyarázataik voltak a természeti és társadalmi jelenségekre, azonban lassan **kialakult a mai értelemben vett tudományos gondolkodás:**

- a **világmagyarázataik elszakadtak a mitológiától** és megjelentek a bölcselkedők, filozófusok (philo szophia=bölcsesség szeretete);
- a **korai, milétozi filozófusok** egy-egy őselemre vezették vissza a világ keletkezését (pl. Thalész a vízre);
- **Hérakleitosz** a tűzre vezette vissza a világ keletkezését, de foglalkoztatta a **világ állandó változása** is, amit az **ellentétes erők küzdelme és kölcsönhatása** eredményeként írt le (**dialektika**).

A klasszikus kor filozófiája

■

- **Szofisták:**
 - Kr. e. VI. század végétől Athén lett a tudományos gondolkodás központja. A **politikában részt vevő polgároknak tudásra, műveltségre volt szükségük** és arra, hogy nyilvánosan is tudjanak beszélni (szónoklat).

- A szofisták **fizetség ellenében tanították az athéni polgárokat az érvelés, szónoklás, vitatkozás** tudományára. Magukat bölcselkedőknek nevezték, az első hivatásos értelmiségi réteg voltak Athénban.

- **Készségbe vonták a világ megismerhetőségét, azt tartották, hogy nehéz eldönteni, hogy mi a jó és mi a rossz.** Protagorasz azt mondta: „mindennek mértéke az ember”, azaz mindenki maga dönti el, hogy az emberi értékekből, szokásokból mit tart jónak.

- **Szókratész:**
 - Életéről tanítványai, Platón és Xenophón írtak.
 - A szofistákkal szemben **azt állította, hogy vannak az emberektől független, örökérvényű értékek** (igazság, szeretet, szépség), és az ember feladata ezek megismerése.

- **Módszere: „bábáskodás”** – magát tudatlannak tette, kérdésekkel vezette rá partnerét a fogalmak megismerésére, problémáik megoldására.

- **Cinikusok:**
 - Szókratész követői;
 - gondolkodásukban az autarkia, a **megelégedés** játszott a fő szerepet, amely szerint az erényes élet önmagában elvezet a boldogsághoz;
 - legjelesebb képviselőjük Diogenész volt.

Platón

- **Platón Szókratész tanítványa** volt.
- **Megalapította az Akadémiát:**
 - ez volt az első iskola volt, ahova beiratkoztak a hallgatók és tandíjat fizettek;
 - 900 évig állt fenn (majd csak Theodosius bizánci császár szüntette meg, mint pogány intézményt).
- **Ideatan** – a világ két részből áll:
 - a **tapasztalati világ változó**, csak a **fogalmak** (szép, jó) állandóak – ezek a **fogalmak az ideák világában léteznek**; az idea az igazi, de nem érzékelhető valóság, az ideák világát kell a tudománynak vizsgálnia;
 - ennek a szellemi világnak az árnyképe, tökéletlen, de érzékelhető és változó mása a **mi tapasztalati, anyagi világunk**.
- **Államtan**
 - Az állam célja a jó megvalósítása.
 - Az ideális államban mindenki a képességeinek megfelelő feladatokat végzi.
 - Az **ideális állam 3 rétegre** tagolódik és ebben mindenki a képességeinek megfelelő feladatot végzi:
 - **bölcsek** (filozófus királyok): erényük a belátás, filozófiára oktatják őket, ők irányítják az államot;
 - **harcosok**: erényük a bátorság, zenére és tornára oktatják őket, ők védelmezik a közösséget;
 - **dolgozók**: erényük a mértékletesség és semmire sem oktatják őket, ők a földművesek és a kézművesek.
 - A bölcsek és a harcosok vagyoni és családi közösségben élnek, hogy ne legyenek magánügyeik és így az egész idejüket az államügyeknek, közügyeknek szentelhessek.

Arisztotelész

- Arisztotelész **Platón tanítványa**, később **Nagy Sándor nevelője** volt.
- Úgy tartotta, hogy az anyagi és a szellemi világ is valósan létezik, de a szellemi a magasabb rendű, mert a szellem ad formát az anyagnak. Feltételezett egy „első mozzgatót”, egy istenséget, aki fenntartja a világot.
- Megalapította **saját iskoláját**: Lükéion (innen ered a líceum=középfokú iskola szó).
- **Államtana**: Politika c. művében vizsgálta a kor görög alkotmányait:
 - **rossz**: türannisz (zsarnokság) és a szélsőséges demokrácia;
 - **jó**: középrétegek uralmára épülő királyság, az igazságos egyeduradalom.
- **Etika**: (ethosz=szokás, modor, illem) az erkölcsös nevelésről, cselekvésről szóló tanításában a szélsőségeket kerülő módszert javasolta („arany középút”).
- **Logika**: az ok-okozati összefüggések feltárását tartotta fontosnak, ezzel megteremtette a tudományos gondolkodás alapjait.

Arisztotelész

■ ■

- **Tudományok rendszerezése:** elméleti (matematika), gyakorlati (politika) és létrehozó (művészetek) tudományokat különböztetett meg.
- A **művészet** lényegét az **utánzásban** (mimészis) látta.

A római jog alapelvei

■

- A **római polgárjogot (civitas)** a polgárjoggal rendelkező szülők törvényes házasságából való születéssel, honosítással vagy a rabszolgák felszabadításával lehetett megszerezni. Elveszíteni pedig a szabadsággal együtt lehetett (ha ellenség fogságba ejtette a polgárt) vagy Rómából olyan provinciába történő áttelepüléssel, amely nem rendelkezett a római polgárjoggal.
- **A római polgárjog elemei**
 - A teljes jogú polgárok (csak férfiak) az alábbi **politikai jogokkal** rendelkeztek:
 - **szavazati jog** a népgyűlésben,
 - **választhatóság** joga tisztségekre,
 - **fellebbezés** joga büntető perekben,
 - **jog a jósláshoz** (ami az istenekkel való párbeszéd módja volt).
 - **Személyi jogok:**
 - **törvényes házasságkötés** joga,
 - jog az állam által elismert és védett **tulajdonhoz**.
 - **Kötelezettségek:**
 - adófizetés,
 - katonai szolgálat,
 - köteles a vagyonebecslésen megjelenni (census).
- **A római jogrendszer fejlődése**
 - kezdetben szokásjogon alapult;
 - Kr. e. 450 körül **foglalták írásba a törvényeket** (XII táblás törvények):
 - ebben már a **közjog** (államszervezet, államélet) és a **magánjog** (az emberek élete és kapcsolatai) szabályai, illetve az ezekhez kapcsolódó eljárások mellett rögzítették a **patriciusok és a plebejusok jogi egyenlőségét** is;
 - szigorúan védték a **magántulajdont**;
 - az **apának a családban korlátlan hatalmat biztosítottak** a családtagjai felett.
 - A Nyugatrómai Birodalom bukása után, a VI. század első felében **Justinianus keletrómai császár** jogtudósai elkészítették a Kr. e. II. századtól Justinianus uralkodásáig hozott **császári rendeletek gyűjteményét** (Codex Justinianus), amelyhez egy tankönyvet is összeállítottak. A császár emellett kiadatta a **polgári törvénykönyvet** (Corpus Juris Civilis), amely hosszú évszázadokon át meghatározta a jogfejlődést Európában.
- **A római jog máig ható alapelvei**
 - **törvény előtti egyenlőség:**
 - a római polgárokat megillette az egyenlő bánásmód a bíróság előtt;

A római jog
alapelvei

■ ■

- **tulajdon jogi védelme:**
 - a magántulajdon megszilárdulása, a kereskedelmi ügyletek háttérének biztosítása érdekében az állam szavatolta a magántulajdont, védte a tulajdonos érdekeit;
- **ártatlanság véelme:**
 - a vádlottat ártatlannak kell tekinteni mindaddig, amíg be nem bizonyosodik a bűnössége (a vád bizonyítása a vádló feladata);
- **fellebbezés joga:**
 - valamilyen ügyben hozott ítélet ellen magasabb szintű bírói fórumhoz lehetett fordulni;
- **visszaható hatály tilalma:**
 - nem lehetett a törvény meghozatalánál korábbi időszakra alkalmazni a törvényt;
- **nem megfelelő törvények módosításának lehetősége:**
 - a valamilyen okból, szempontból nem megfelelő törvényt módosítani lehet és az egy területre, témára vonatkozó új törvény felülírja a korábbi.

1.3 Vallások

A zsidó monoteizmus

Érettségi követelmények

	Fogalmak	Személyek	Kronológia	Topográfia
középszint	zsidó vallás, Ószövetség/ Héber Biblia, Tízparancsolat próféta, jeruzsálemi templom, diaszpóra, Messiás	Ábrahám, Mózes, Dávid, Salamon	Kr. u. 70 Jeruzsálem lerombolása	Jeruzsálem, Kánaán, Júdea, Izrael, Palesztina, Betlehem
csak emelt szinten	zsinagóga			

A földrajzi tér

- A Jordán folyó, a Holt-tenger, a Karmel és a Galileai-hegység, a Negev sivatag, illetve a Földközi-tenger vidéke: **Kánaán** („ígéret földje”), más néven **Palesztína** (filiszteusok-paleszetek földje).
- A tengerparti sáv öntözés nélküli földművelésre, míg a többi terület inkább állattenyésztésre alkalmas.

A zsidóság betelepülése

- **Kánaán** területére valószínűleg két korszakban, két irányból érkeztek a sémi eredetű zsidó törzsek:
 - Kr. e. kb. XV–XIV. században **kelet felől** érkeztek az első csoportok – róluk szól Ábrahám története: Ábrahám fia Izsák, annak utána Jákob (Izrael) lett a zsidó törzs atyja. Jákobnak 12 fia volt, akik az éhínség elől Egyiptomba menekültek.
 - Kr. e. kb. XIII. században **nyugat felől**, Egyiptomból érkeztek **Mózes** vezetésével a héber törzsek (ismét) Kánaán területére. A 12 törzs itt szövetséget kötött, legyőzték a helyi lakosságot.

Az Izraeli Királyság

- A háborúk alatt fejlődött ki a zsidó állam, majd jött létre az **Izraeli Királyság**.
- Legelőször az északi területek törzseit összefogva **Saul központosította a hatalmat** (Kr. e. 1020 körül) és lett király rövid ideig.
- Saul utóda a délről, Júda törzséből származó **Dávid** lett (Kr. e. 1010–970), aki erővel egyesítette Júdeát és az északi Izrael törzseit. Székhelyévé Jeruzsálemet tette, közigazgatási kerületeket alakított ki, bevezette az írásbeliséget a hivatalokban, törvényeket alkotott, és adókat vetett ki.
- Dávid fia, **Salamon** (Kr. e. 970–930) megerősítette a királyságot és felépítette az első jeruzsálemi Jahve-szentélyt (templomot).
- Salamon halála után **kettészakadt az ország** (Júda és Izrael). Jelentősen romlottak a nép életkörülményei, és sokan elfordultak Jahvétől, a zsidók istenétől. A gondokra és a várható veszélyekre a próféták

Az Izraeli Királyság

■ ■

(Isten által elhívott személy, aki Isten akaratát közvetíti) figyelmeztették a tömegeket.

- Kr. e. 722-ben II. Sarrukin, az Újasszír Birodalom uralkodója elfoglalta Izraelt.
- Kr. e. 587-ben Nabu-kudurri-uszur, az Újbabiloni Birodalom uralkodója **elfoglalta Jeruzsálemet, leromboltatta Salamon templomát**, és a lakosság egy részét Mezopotámiába vitette (52 éves „**babiloni fogság**”). A templom később újjáépült, de végül a római uralom ellen kirobbant 66–70-ig tartó háború során újra lerombolták, és már sohasem épült újjá.

A zsidó vallás

■

- A **zsidó vallás monoteista**, egyetlen istent, Jahvét tisztelik, aki eredetileg a tűz, a láng és a vihar sivatagi istene volt. A monoteizmus fejlődés-története:
 - Kr. e. VIII. századig: **Jahve mellett még (időszakosan) más istene- ket is tiszteltek.**
 - Az egységes királyság szétesése után, a próféták tevékenysége nyomán a **zsidóság** szakított más kultuszokkal, **csak Jahvét ismerték el egyetlen istenként.**
 - A „babiloni fogság” időszakában pedig **Jahve** a zsidók felett uralkodó egyetlen istenségből **a mindenség teremtetőjévé, és a világ egyetlen istenévé vált (nem ismerték el más népek isteneit).** Nevének kiejtése tabu lett, az Adonáj, El, Elohim („Uram, Istenem”) megnevezés vált használatossá.
- A zsidó vallás forrása a 24 könyvből álló **Szentírás**, amely azonos a katolikus Biblia 39 ószövetségi iratával.
- A zsidó vallásban Jahve és a zsidóság kapcsolata kölcsönös és kizárólagos, azaz nemcsak a nép egyetlen istene Jahve, hanem Izrael is Isten választott népe, amellyel szövetséget kötött, és amelynek törvényt adott. Ez a törvény a **Tóra**, Mózes öt könyve, a vallási élet irányítója.
- A legfontosabb törvénycsoport a **Tízparancsolat**, amelyet az Isten két kőtáblán nyújtott át Mózesnek.
- Az idők során felhalmozott hagyományt – amely a Tóra magyarázatát és értelmezését, illetve tudósok, tanítók (rabbik) nézeteit jelenti – összegyűjtötték és megszerkesztették. Így jött létre a **Talmud** („tanítás”). A legismertebb a babilóniai Talmud (Kr. e. 499), amely 12 kötetes, egyenként 600 oldallal.
- **Vallási élet:**
 - A jeruzsálemi templom lerombolása után ima- és olvasógyülekezeti hely lett a **zsinagóga**, amelyben központi helyen van a Tóra-tartó szekrény.
 - A **szombat** nyugalomnap, tilos a munka.
 - Nagy ünnepek: Pészah (húsvét) – az Egyiptomból való kivonulás emlékére; Hetek Ünnepe – aratási hálaünnep; Sátoros ünnep – emlékezés a pusztai vándorlásra; Újév ünnepe; Jóm Kippur – nagy engesztelési nap.
 - Jelképek: Dávid-csillag, hétkarú lámpás (menóra).

A kereszténység kialakulása, tanai, elterjedése

Érettségi követelmények

	Fogalmak	Személyek	Kronológia	Topográfia
középszint	keresztény vallás, keresztiség és úrvacsora, apostol, misszió, Biblia, Újszövetség, evangélium, püspök, zsinat	Jézus, Mária, József, Szent Péter és Szent Pál apostolok, Constantinus	a keresztény időszámítás kezdete (Kr. e. és Kr. u.); 313 a milánói rendelet; 325 a niceai zsinat	Konstantinápoly
csak emelt szinten	államvallás, dogma	Nagy Theodosius		

A zsidó közösség csoportjai

- A kereszténység a hellenizált palesztinai zsidó közösségben alakult ki. Több **vallási csoportosulás** (szekta) is volt ekkor a zsidóságon belül:
 - Szaduceusok: nem tartották fontosnak a Mózes utáni dogmákat és aprólékos életszabályokat.
 - Farizeusok: a hagyományokhoz és a törvényekhez betű szerint ragaszkodtak.
 - Esszénusok: a társadalomtól és a politikától teljesen elfordultak, Messiás-váró szerzetesi közösséget alkottak. A kereszténység gyökereit az esszénus szekta gondolatvilágában lehet keresni.

A kereszténység születésének körülményei

- A kereszténység Palesztina zsidó közösségében, felfokozott **messiás-váró** légkörben született meg, ahol a messiásvárás összekapcsolódott a megváltáshittel:
 - A Megváltó közeli eljövételét hirdette **Keresztelő Szent János**.
 - **Názáreti Jézus** pedig már a megváltást hirdette. (Krisztus=Kriszthosz[görög]=Messiás [héber]=fölkent)

Jézus élete és működése

- Jézus Krisztus **történelmi személy** volt:
 - A júdeai Betlehemben született, a születési ideje bizonytalan (Kr. e. 8–4 között).
 - Gyermek- és ifjúkorát Galilea tartomány **Názáret** nevű városában töltötte.
 - 30 éves kora körül kezdte meg működését. A valószínűleg az esszénusok köréhez tartozó Keresztelő Szent János keresztelte meg és ismerte fel benne a Megváltót.
 - 33 éves korában Júdea helytartója, **Pontius Pilátus**, a zsidó főpap-ság kérésére keresztre feszítette.
- Krisztus tanítványaiból alakult ki Jeruzsálemben az első kis keresztény közösség, **Péter** (Petrus=„kőszikla”) apostol vezetésével.
- A kereszténység már születésétől fogva **térítő jellegű volt**, a 12 apostol (=küldött) feladata az evangélium, a keresztény hit terjesztése (**misszió**) volt.

<p>A kereszténység terjedése</p> <p>■</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● 48-ban Jeruzsálemben az apostolok és a presbiterek tanácskozásán (zsinat) a pogány, nem zsidó keresztényeket is elismerték az egyház teljes jogú tagjának. ● A zsidóságtól való illetlen eltávolodás nyomán a kereszténység egybeolvadt a görög-római kultúrával (nyelv, filozófia). ● A kereszténység terjedésének, a térítésnek kiemelkedő alakja Pál apostol volt. <ul style="list-style-type: none"> ▪ Eredeti neve Saul, aki a kis-ázsiai Tarsus városában született római polgárként – szülei farizeus nevelésben részesítették. ▪ Kezdetben szemben állt a kereszténységgel, ám a Damaszkusz felé vezető úton megjelent előtte Jézus, és Pál megtért (pálfordulás). ▪ Pál lett a pogányok apostola – térítő útjai nyomán Cipruson, Kis-Ázsiában, Egyiptomban, Szíriában sorra jöttek létre a keresztény közösségek. ▪ Pál tevékenységének is köszönhetően a kereszténység vesztett „forradalmi” jellegéből: megbékélt az állammal, a társadalmi különbségekkel (az embernek nem kell a sorsa ellen lázadni).
<p>Az egyház kialakulása</p> <p>■</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Az első közösségek kezdetben laza szerkezetűek voltak, összejöveteleiket éjszaka tartották, közös étkezéssel, imádsággal, énekléssel. Nem voltak kötött szertartásaik, papjaik, tisztségviselőik. A végítélet gyors eljövételének tudatában nem gyűjtöttek vagyont, nem terveztek semmit. Templomaik, temetkezési helyeik a földalatti katakombák voltak. ● A közeli jövőben várt végítélet elmaradásának Pál apostol által megfogalmazott gondolata ezeket a kis közösségeket megváltoztatta. Kialakultak az állandó tisztségek: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Episzkoposz (püspök): eredetileg a közösség pénzügyeit intézte, később a hitéletet, szertartásokat irányító személlyé vált – minden városi közösség élén egy-egy püspök állt. ▪ Diakónosz (szolga): eredetileg a szegényeknek rendezett szeretetlakomák felszolgálói voltak, majd a papok segítői lettek. ▪ Presbiter (idősebb): a közösség idősebb, tekintélyesebb tagjai, akikből kialakult a papság (klérus), amely fokozatosan elkülönült a világiaktól (laikusok). ● A gyülekezetek közös étkezései is átalakultak: az együtt töltött idő (mise) szertartásrendjében, a liturgiában már csak Krisztus utolsó vacsorájának emlékét idéző momentumok (bor, kenyér) maradtak meg.
<p>A kereszténység tanításai</p> <p>■</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Keresztény lett az, aki hitt abban, hogy Jézus az Istentől megígért Megváltó, és megtartotta parancsait: <ul style="list-style-type: none"> ▪ egyetemes szeretet: Istent és a felebarátokat; ▪ megbocsátás; ▪ tevékeny szeretet; ▪ a menny, Isten országa az elérendő cél; ▪ nem a törvények betartása, hanem a belső tisztaság a legfőbb erény.

A kereszténység tanításai

■ ■

- **Jézus elítélte** a vagyonszerzést, a kapzsiságot, a gyűlöletet, az erőszakot; életével pedig minderre **példát mutatott**. A halálát követő harmadik napon feltámadt, megjelent tanítványai előtt és megígérte, hogy a világ végén másodszer is eljön, és ítéletet tart az emberiség felett.

Az Újszövetség

■

- Jézus cselekedeteinek és a kereszténység tanainak leírása a bibliai Újszövetségben található. Részei:
 - **4 evangélium** (evangélium [görög szó] = jó hír, örömhír)
 - Jézus megjelenéséről, működéséről és tanításáról szólnak;
 - Máté, Márk, Lukács evangéliuma nagyjából párhuzamos eseményekből építkezik (szinoptikusok: együttlátók);
 - János evangéliuma mélyebb teológiai értelmezést ad Jézus tanításáról.
 - **Apostolok cselekedetei** (apostol=küldött)
 - két központi alak – Péter és Pál – életén keresztül mutatja be, hogyan jött létre az ősegyház.
 - **Apostoli levelek**
 - az apostolok egy-egy keresztény közösséghez írott, tanító jellegű levelei.
 - **János jelenései**
 - az utolsó ítélettel kapcsolatos látomások leírása.

Üldözés és vallásszabadság

■

- A kereszténység **terjedése** a II. században gyorsult fel: az I. sz. végén kb. 10 000, a II. sz. végén kb. 100 000, a III. sz. végén már kb. 2 millió keresztény élt a birodalomban.
- **Üldözések**
 - A principátus idején többször is sor került keresztényüldözésre: pl. **Néró** császár, illetve a legsúlyosabb **Diocletianus** császár idején, aki 303-ban törvényileg fosztotta meg a keresztényeket szabadságuktól és szavazati joguktól.
- Az üldözésnek **Nagy Konstantin** (313–337) császár vetett véget:
 - **313-ban kiadta a milánói ediktumot**, amely vallásszabadságot biztosított a birodalom lakosságának.
 - Keresztény bazilikák és templomok építését kezdeményezte.
 - 325-ben a kis-ázsiai **Niceába** – 318 püspök részvételével – **egyetemes zsinatot** hívott össze (első ökumenikus zsinat). Mivel ekkor még nem volt keresztény, pontifex maximusként elnökölt a gyűlésen.
 - Elfogadták a **Szentháromság tanát**, amelyet az evangélium és Szent Pál tanítása alapján Athanasius püspök képviselt (Jézus maga is isteni személy – azaz az egy isteni lényeg 3 önálló létezőben nyilvánul meg: Atya, Fiú, Szentlélek= homo usion).
 - A zsinat elvetette az Arius püspök által képviselt nézetet, amely szerint Jézus Krisztus nem egylényegű, csak hasonló lényegű az Atyával (=homo iusion). Az **ariánus tanokat** vallókat **eretneknek** (kiváltak) nevezték.

Üldözés és vallás- szabadság

■ ■

- Megfogalmazták a **Hitvallást** (Credo).
- Konstantin császárt a „külső ügyek” püspöke címmel ruházták fel, amely neki és utódjainak jogalapot biztosított az egyházi ügyekbe való beavatkozásra.

Államvallás

■

- Az egységes Római Birodalom utolsó császára, Nagy Theodosius **391-ben államvallássá tette a kereszténységet**, és ezzel párhuzamosan betiltotta a régi római istenek tiszteletét és a pogány kultuszokat (pl. az olümpiai sportversenyeket; továbbá kilátásba helyezte az eretnekek üldözését is).
- Az elkövetkező évszázadokban **több ökumenikus zsinatot** is tartottak, ezeken tovább folytatódott a **hittételek tisztázása**.
 - A II. ökumenikus zsinat 381-ben Konstantinápolyban volt.
 - A III. ökumenikus zsinat 431-ben Epheszoszban volt.
 - Itt elítélték Nestorios konstantinápolyi pátriárka tanait, mely szerint Máriát nem lehet Isten-anyának, csak Krisztus-anyaként nevezni. Nestorios és követőit (**nesztoriánusok**) eretneknek nyilvánították.
 - A IV. ökumenikus zsinat 451-ben Khalkedonban volt.
 - Itt fogadták el a **Krisztus „kettős természetéről” szóló tant** (egyetlen személyben kétféle – isteni és emberi – természet egyesült).
 - Ezzel szemben léptek fel a **monofiziták** (egy természet tana: Krisztus csak isteni természetű), akiknek a keleti egyházban volt szilárd bázisuk.

Politeizmus az ókori Keleten (E)

Érettségi követelmények

	Fogalmak	Személyek	Kronológia	Topográfia
középszint	fáraó, piramis, múmia, politeizmus/többistenhit, monoteizmus/egyistenhit			Egyiptom
csak emelt szinten	brahmanizmus/hinduizmus, kasztrendszer, buddhizmus, nirvána, lélekvándorlás/reinkarnáció, nagy fal, taoizmus	Kheopsz, Ré, Ízisz, Ozirisz, Buddha		Mezopotámia, Babilon, Nílus

AZ ÓKORI KELET FONTOSABB CIVILIZÁCIÓINAK POLITIKATÖRTÉNETE

	Mezopotámia	Egyiptom	Kína	India
Földrajzi tér	<ul style="list-style-type: none"> Mezopotámia = folyó-köz Tigris és Eufrátesz Késői áradás, a vetemények már zöldellnek, ezért fontosak a vízelveztető csatornák. öntözéses földművelés: gabonatermelés körülötte levő hegyvidék (állattenyésztés, fémányászat) 	<ul style="list-style-type: none"> A „Nílus ajándéka” (Hérodotosz): a sivatagban a Nílus térsége egy hosszú oázis. Áradás a kellő időben, a vetés előtt: a folyó iszapja tette termékennyé a földet. gabonatermelés természeti kincsek: kő, arany, papirusznád 	<ul style="list-style-type: none"> Magashegységekkel körülvett, zárt világ Északon: Sárgafolyó (Huangho) völgye: mérsékeltövi éghajlat - búza, köles termelés Délen: Kék-folyó (Jangce) völgye: szubtrópusi éghajlat - rizs- és teatermelés 	<ul style="list-style-type: none"> Önálló szubkontinens Északnyugaton: Indus: mérsékelt övi kontinentális éghajlat - búzatermelés Északkeleten: Gangesz: trópusi monszun éghajlat - rizs- és teatermelés
Politika és államtörténet	<ul style="list-style-type: none"> Sumér civilizáció: <ul style="list-style-type: none"> Úr, Uruk, Kis, Lagas Gilgames, Uruk királya megvédte városát Kis uralkodójával szemben. Akkád Birodalom (Kr. e. XXIV. századtól) Óbabiloni Birodalom (Kr. e. 2000-1595) <ul style="list-style-type: none"> Hammurapi (Kr. e. XVIII. sz.): „igazságos ítéletei” törvényoszlopán Újasszír Birodalom (Kr. e. X-VII. sz.) <ul style="list-style-type: none"> zsákmányszerzésen alapuló állam 	<ul style="list-style-type: none"> Archaikus kor (Kr. e. 3000-2700): <ul style="list-style-type: none"> Kialakult az öntözéses földművelés. Kr. e. 2900 k. Ménész egyesítette Alsó- és Felső-Egyiptomot. Óbirodalom (Kr. e. 2700-2200): <ul style="list-style-type: none"> Dzsószer fáraó szakkarai lépcsős piramisa Sznofru „tört” és vörös piramisa Dahsurnál 	<ul style="list-style-type: none"> „Mondai kor” (Kr. e. XVI. sz.-ig): <ul style="list-style-type: none"> A Sárga-folyónál alakult ki a legősibb civilizáció. Sang-Jin kor (Kr. e. XVI-XI. sz.): <ul style="list-style-type: none"> kialakult a királyság bronzhasználat Csou kor (Kr. e. XI-III. sz.): <ul style="list-style-type: none"> Az állam kiterjedt a Jangce vidékére is. 	<ul style="list-style-type: none"> Indus-völgyi dravida civilizáció (Kr. e. III. évezred- Kr. e. 1500): <ul style="list-style-type: none"> Nagy városok: Mohendzsodáro, Harappa (tervszerű építkezés, sakktábla alaprajz, csatorna-rendszerek) Kr. e. 1700-tól járványok, természeti csapások: hanyatlás

	Mezopotámia	Egyiptom	Kína	India
Politika és államtörténet	<ul style="list-style-type: none"> • Újbabiloni Birodalom (Kr. e. VII-VI. sz.) <ul style="list-style-type: none"> ▪ Létrehozója Nabu-kudurri-uszur, akinek a felesége Szemiramisz volt. • Óperzsa Birodalom <ul style="list-style-type: none"> ▪ II. Kambüszész (Kr. e. 530-522) meghódította Egyiptomot ▪ I. Dareiosz (Kr. e. 522-486) és I. Xerxész (Kr. e. 486-465) a birodalom fénykora 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ghizai piramisok: Kheopsz, Kheprén, Mükérisz • Középbirodalom (Kr. e. 2060-1780): <ul style="list-style-type: none"> ▪ Felerősödött Amon-Ré kultusza. • Újbirodalom (Kr. e. 1550-1000): <ul style="list-style-type: none"> ▪ IV. Amenhotep-Ehnaton (Kr. e. XIV. sz.): új istenség, Aton-kultuszának bevezetése. Célja: megtörni az Amon papság hatalmát. ▪ II. Ramszesz (Kr. e. XIII. sz.): hódítások, csata a hettitákkal (Kr. e. 1295 v. 1285, Kádes) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kiépült a despotikus központi hivatalrendszer. ▪ vas használata • Csin kor (Kr. e. III. sz.): <ul style="list-style-type: none"> ▪ Csin Si Huang-ti (Kr. e. 221-210) az első császár ▪ erős kp-i hatalom ▪ új utak, csatornák ▪ Nagy Fal építése ▪ sírpalota (őrzője az agyaghadsereg) • Han kor (Kr. e. 210-Kr. u. 220): <ul style="list-style-type: none"> ▪ virágkor ▪ Han Vu-ti (Kr. e. 141-87): bevezette a hivatalnokvizsgát, legyőzte a hunokat, fellendült a selyemexport. 	<ul style="list-style-type: none"> • A Maurja-dinasztia kiemelkedő uralkodója Asóka (Kr. e. 272-232) volt, aki az ind uralkodó-eszmény lett.

Mitológia	<ul style="list-style-type: none"> • Az embereket érdeklő nagy kérdések (a minket körülvevő világ keletkezése, működése, születés-halál stb.) megválaszolására születtek a mítoszok. • A mitológia a mítoszok rendszere, amelyet egy-egy ókori nép esetében valamilyen összegző, rendszerező műhöz kapcsolhatunk: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Mezopotámiában a sumér-akkád Gilgames-eposz, ▪ Egyiptomban a Halottak Könyve és a Memphisi Teológia, ▪ Görögöknél Homérosz és Hésziodosz művei, ▪ Germán népeknél a középkorban lejegyzett Edda-kéziratok, hősmondák (pl. Nibelung-ének).
Mezopotámia és Perzsa	<ul style="list-style-type: none"> • Sumér-akkád-asszír korban <ul style="list-style-type: none"> ▪ sokistenhit (politeizmus); ▪ két istentriász (Anu – az ég, Éa/Enki – a föld, Enlil – a levegő urai, illetve Samas – a Nap, Szín – a Hold, Istár – a Vénusz istene) – Hammurapi a törvényoszlopán Samas isten előtt áll; ▪ helyi istenségek: pl. Marduk (Babilon); ▪ toronytemplom (zikkurat). • Perzsa vallás <ul style="list-style-type: none"> ▪ Zoroaszter (Zarathusztra) az alapító (zoroasztrizmus); ▪ a világ két részre osztása – vallási dualizmus: <ul style="list-style-type: none"> → a jó, a teremtő, a bölcs (Ahuramazda) és → a rossz, a gonosz, az erőszak (Ahriman) küzd egymással.

Egyiptom

- Eredetileg: totemizmus, később az **állatistenek** emberi vonásokat öltöttek (Ápisz – bika, Anubisz – Sakál, Bászdet – macska, Hathor – tehén, Thot – ibisz-madár vagy pávián).
- A **sokistenhit (politeizmus)** jellemezte és nagyon sok helyi istenség, akiknek az alakjai több esetben összeolvadtak:
 - Ré – sólyomfejű napisten
 - **Istenszalád:**
 - Ozirisz – túlvilág és a holtak istene (testvére Széth, a sivatagi szél istene, aki meggyilkolta Oziriszt a mitológia szerint);
 - Ízisz – Ozirisz felesége, a termékenység, varázslás, hűség istennője;
 - Hórusz – Ozirisz és Ízisz gyermeke, az ég istene, az igazság védelmezője.
 - Amon – Théba városának, Ptah – Memphis városának istene volt.
- **Túlvilághit:**
 - kettős lélek („Ka” – a halál után is megmarad, „Ba” – a halál után elszakad a testtől, de éjszakára visszatér);
 - mumifikálás: a túlvilági élet csak akkor biztosított, ha az elhunyt teste is megmarad, módszere a balzsamozás.
- **Piramisok:**
 - a fáraók síremlékei és az uralkodó nagyságát, hatalmát jelenítették meg;
 - a korai időkben lépcsős piramisokat építettek (Dzsószér fáraó szakkarai piramisa), majd gúlaalakúakat;
 - Kheopsz (Óbirodalom - Kr. e. XXVI. sz.) fáraó piramisa a legnagyobb – a három gízai piramis az ókor hét csodájának egyike. Kb. 100 ezer munkás dolgozott az építésén, több évtizeden keresztül, közel 2 millió kőtömbből épült.

Kína

- **Ósi vallás - univerzizmus**
 - a kínaiak a mindenséget (univerzum) **az ég a föld és az ember egységében** képelték el, vallási elképzeléseikben rengeteg istenség, démon, gonosz szellem volt – ezek felett három fontos vezető: az ég ura, a Föld fejedelme és a királyok őse irányítja a világot;
 - a **két őselem hozza létre a világmindenséget**: a fény (jang) – a férfi, a pozitív erő, a teremtő és az árnyék (jin) – a nő, a negatív erő, a passzív, a befogadó, de ezek egymásnak nem ellentétei, hanem kiegészítői;
 - a kínai állam, a Mennyei Birodalom vezetője és **a vallás főpapja a császár**.
- **Konfucianizmus**
 - Kr. e VI. században alakult ki, **Kung Fu-ce (Konfuciusz)** tanításai alapján: nincs egyháza, nincsen papság.
 - Középpontban a **hagyomány és ősök tisztelete**:
 - **szülők, testvérek** szeretete;

Kína

■ ■

- a **feljebbvalók, a vezetők tisztelete, állam szolgálata**.
- Öt fő erény betartására kell törekedni: jóindulat, igazságosság, szertartásosság, bölcsesség, becsületesség.
- A konfucianizmus eszméje komoly szerepet játszott a kínai államgépezet működésben, a hivatalnokok gondolkodásában.

● Taoizmus

- A taoizmus a konfucianizmussal szemben nem az állam és a társadalom viszonyát vizsgálja és szabályozza, hanem igyekszik az **egyén belső boldogulásának** szempontjából megfogalmazni tanításokat.
- A **Lao-cé**-hoz kötődő Tao-tö-king (Az út és az erény könyve) az alapja:
 - törekvés az **ember és a természet harmóniájára**;
 - a boldognak vélt ősi múlt felé fordulás jellemzi;
 - a változás/változtatás elvetését tanítja a boldog ősi múlt megőrzésének jegyében.

India

■

● Brahmanizmus

- A legsokoldalúbb vallás, nincsenek dogmái, nem térítő jellegű.
- A **világ megváltoztathatatlan**, minden élő az örök törvények szerint létezik, változás csak a halál után lehetséges:
 - az emberek a **varnák (kasztok) szerint** élik az életüket úgy, hogy **beleszületnek egy társadalmi csoportba** (brahmanok – papság, ksatriák – harcosok, vaisják – dolgozók, súdrák – a felsőbb kasztokat szolgálók), illetve vannak a társadalom peremén a kaszton kívüliek, az érinthetetlenek (páriák);
 - a **lélekvándorlás tana** szerint a lélek a halál után – előző élete és érdemei szerint alacsonyabb vagy magasabb kasztba vagy akár valamilyen állat formájában újjászületik.
- **Sokistenhit** (politeizmus) jellemzi:
 - Brahma a teremtő, Visnu a megtartó és Siva a pusztító isten;
 - a világ állandó körforgásban van, amit a három isten jelképez.

● Buddhizmus

- Alapítója, központi alakja **Buddha** ('megvilágosodott'), aki a Kr. e. VI. században egy himalájai hercegségben született (Gautama Sziddhartha herceg), és azt tanította, hogy:
 - **minden jelenség csak átmeneti**;
 - az embernek fel kell ismernie, hogy a **vágyak okozzák a szenvedést**;
 - a boldogságot a **vágyakról történő lemondással** lehet elérni,
 - az önmegtartóztatás, a világtól elvonulva történő elmélkedés és a vágyakról való lemondás vezet el a belső béke, a boldog megsemmisülés, a **nirvána** állapotába.
- Buddha csupán a vágyak egyik forrásának tekintette a kasztrendszert, amivel nem kell foglalkozni, viszont hitt a **lélekvándorlásban**.

India

■ ■

- Buddha nem hagyott hátra semmilyen művet, könyvet, így követőinek saját maguknak kellett végigjárniuk az utat, hogy maguk is buddhává válhassanak. Halála után buddhista szerzetesek bizottságot alkottak, majd létrejött a buddhista egyház és összegyűjtötték a buddhizmus szent iratait.

AZ ÓKORI KELET FONTOSABB CIVILIZÁCIÓINAK KULTÚRTÖRTÉNETI JELLEGZETESSÉGEI

	Mezopotámia	Egyiptom	Kína	India
Műesetek	<p>Építészet:</p> <ul style="list-style-type: none"> • anyag: tégla, nád • toronytemplomok (zikkurat) • Babilon: Istar-kapu, függőkertek <p>Szobrászat:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gudea ensi szobra 	<p>Építészet:</p> <ul style="list-style-type: none"> • piramis, masztaba, barlang sír • obelisz, kolosszus • Ghizai piramisok, luxori templom, abu-szimbeli sziklatemplom <p>Szobrászat:</p> <ul style="list-style-type: none"> • usébtí (szolgaszobrocska) • legnagyobb felület elve, frontalitás • szfinx, ülő írnok szobra, Nofertiti, Tutanhamon 	<p>Építészet:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nagy Fal • Csin Si Huang-ti síremléke, agyaghadserege <p>Festészet:</p> <ul style="list-style-type: none"> • papírra, ecset és tus • kalligráfia (szépirás) 	<p>Építészet:</p> <ul style="list-style-type: none"> • sziklatemplom, barlangkolostor • sztúpa <p>Szobrászat:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Síva-szobrok • Buddha-szobrok • Asóka oroszlános oszlópa <p>Tánc:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Az egész test táncol. • „kértánc”
Tudomány, találmányok	<ul style="list-style-type: none"> • 60-as számrendszer • kör 360°-os felosztása • szorzás, osztás, helyi érték • ninivei könyvtár (22 ezer agyagtábla) • kocsi 	<ul style="list-style-type: none"> • 365 napos naptár • tízes számrendszer, törtek • szív a vérkeringés központja • Ebers-papírusz 	<ul style="list-style-type: none"> • negatív számok • mágnesség • puskaapor • papír • porcelán • tus és grafit • selyem 	<ul style="list-style-type: none"> • trigonometria • „arab” számjegyek kitalálói

2. A középkor

2.1 Az iszlám világ

Mohamed tanításai és a Korán; az arab hódítás és feltartóztatása Európában

Érettségi követelmények

	Fogalmak	Személyek	Kronológia	Topográfia
középszint	iszlám, Korán, kalifa	Mohamed	622 Mohamed Medinába költözése; 732 a poitiers-i csata	Bizánci Birodalom, Mekka, Poitiers
csak emelt szinten	dzsihad, despotizmus			Arab Birodalom

Az iszlám kialakulásának feltételei

- **Földrajzi tér:** Arab-félsziget
 - korlátozott eltartóképességű terület;
 - sivatagok: tevék nomád beduinok;
 - partvidéki városok (tömjénút mentén): kereskedők, kézművesek.
- **Válságjelenségek a VI. században:**
 - túlnépesedés: a terület eltartóképességét meghaladó módon növekedett a népesség, amely elvándorolni sem nagyon tudott, mert a Szaszanida Birodalom és Bizánc lezárta a kivándorlási útvonalakat;
 - a városokban gyorsan növekedett a vagyoni különbség, kiéleződött a gazdag-szegény ellentét.
- **Az iszlám segítséget** nyújtott e válságjelenségek mérséklésében:
 - megteremtette a hódítások ideológiáját (a hit védelme), azaz a félszigetről való kitörés kereteit (túlnépesedés levezetése);
 - új, vagyoni különbségeket nem ismerő közösség megteremtését hirdette (társadalmi különbségek mérséklése).

Mohamed élete

- **Mohamed** (kb. 570–632)
 - **Mekkában született** a várost vezető Kurais törzs egyik elszegényedett nemzetségében.
 - Korán árvaságra jutott, tehéhajcsár, karavánvezető lett, majd házassága révén gazdag karavántulajdonos.
 - 40 éves korában látomásai támadtak, ennek hatására kezdett Mekkában prédikálni olyan törzsi alapon nyugvó vallási közösségről, amelyben nincsen helye (vagyoni) megkülönböztetésnek.

Mohamed élete

■ ■

- **622-ben** a mekkai előkelők tanait elutasítva Mohamedet **elűzték a városból**. Mohamed Jathribba (később Medina=a Próféta városa) költözött (ez volt a Hidzsra, amely a mohamedán időszámítás kezdete lett), ahol az arabok mellett zsidók és keresztények is éltek. Mohamed itt dolgozta ki a **közös hiten alapuló közösség** (umma) kereteit, amelyben minden hívő egyenlő.
- 630-ban, miután **katonák élén visszatért Mekkába**, megegyezett a mekkai vezetőkkel: megígérte, hogy fenntartja a **Kába kővének** a pogány arabok által már meglévő tiszteletét, és ezzel továbbra is biztosítja a város kultikus központ jellegét.
- 632-ben meghalt. 2 fia és 4 lánya közül már csak lányai éltek ekkor. Mohamedet Medinában temették el. A többi vallásalapítóval szemben Mohamed katonai vezető, a társadalmi problémákat megoldani kívánó politikus is volt egyben.

Az iszlám tanításai

■

- Az **iszlám** arab szó, **jelentése**: engedelmesség, odaadás, belenyugvás Allah akaratába.
- Az iszlám a zsidó, a keleti keresztény, a perzsa vallásokból és pogány kultuszokból jött létre. **Tanításaiban**:
 - Ádám és Éva az első emberpár;
 - Az arabok ősapja Ábrahám próféta egyik fia, Iszmael;
 - Mózes és Jézus is próféta, Mohamed elődei stb.
- Az iszlám vallásnak **3 fő dogmája** van:
 - A vallás középpontjában az egy isten, **Allah** áll (monoteizmus);
 - Allah kinyilatkoztatása a **Korán** (=tanítás): ez 114 szúrából (=fejezet) áll;
 - **utolsó ítélet tana**: Allah döntése nyomán a bűnösök a pokolba, az igazhívók a mennyországba kerülnek.
- A „**hit 5 oszlopa**”:
 - **hit** az egyetlen istenben, Allahban és az ő prófétájában, Mohamedben (*saháda*);
 - **napi öt ima** Mekka felé fordulva (*salát*), a fő imanap a péntek;
 - **Ramadán havi böjt** (holdév 9. hónapja) – ekkor napkeltétől napnyugtáig tilos az evés-ivás (*saum*);
 - **alamizsnálkodás a szegényeknek** (*zaka*t): a szegény hívők megsegítésére a termés egy tizedét, 5 teve után 1 juhot be kellett szolgáltatni);
 - **mekkai zarándoklat** (*haddzs*) az életben legalább egyszer minden felnőtt férfi menjen el a Kábához.
- Életrendi és egyéb szabályok, köteleességek:
 - sertéshús (tisztátalan étel) evésének tilalma;
 - bor és részegítő italok fogyasztásának tilalma;
 - a szerencsejáték, a kamatszédés és az uzsora tilalma;
 - az iszlám hit védelme, később az iszlám területek kiterjesztése (dzsihád=szent háború).

Az iszlám tanításai

■ ■

- **Szertartáshelyek:** kisebb imaház a **mecset**, nagyobb a **dzsámi**. A híveket imára a külön épített toronyból (minaret) a müezin éneke hívja.
- Az **iszlám szent városai Mekka és Medina**, továbbá **Jeruzsálem**, ahol a Templomhegyen felépült a VII. században a Sziklamecset, ahonnan a hagyomány szerint Mohammed felszállt az égbe (ahol Allah rábízta az iszlám hit parancsait), illetve a világvége eljövetelekor majd itt hangzik el az utolsó ítéletre hívó szó.

Az iszlám irányzatai

■

- Mohamednek nem volt törvényes örököse, utódai a **kalifák** (=helyettesek).
- Az első négy kalifa Mohamed családjából származott. A negyedik kalifát, Alit, aki Mohamed vérszerinti leszármazottja (unokaöccse) volt, letaszították a trónról. Így került hatalomra az Omajjád család (661). Ekkor szakadt részekre, irányzatokra az iszlám:
 - **Szunniták:**
 - úgy tartották, hogy a **kalifa utódlását a hívők közösségének közmegegyezése**, az idzsma határozza meg;
 - elnevezés: az Omajjád kalifák alatt összeállították a Mohamed életéről és tanításairól szóló hagyományokat, a **szunnát**, amit a Koránnal egyenértékűnek ismertek el;
 - ez az iszlám legnépesebb irányzata.
 - **Síiták** („Ali pártját követők”):
 - nem ismerték el az Omajjádok uralmát és az ő idejükben összeállított szunnát;
 - törvényes vezetőjüknek **Ali leszármazottait (imám)** tartották;
 - attól függően, hogy hány imámot ismertek el, kialakult az ötszökök, a tizenkettesek (1572 óta ez Perzsia, ma Irán államvallása) és hetesek (izmaeliták) szektája.
 - **(K)haridzsiták** („kilépők”):
 - a szunnita-síita vitában nem álltak egyik fél mellé sem;
 - szerintük az iszlám világ vezetőjét, a kalifát a hívők közösségének kell megválasztania.
- Az iszlámban is van a keresztény szerzetességhez hasonló aszketikus, misztikus irányzat: a szúfizmus.

A hódítás szakaszai

■

- **Az első kalifák**
 - Abu Bekr (632–634) és „korbácsos” Omár (634–644) alatt:
 - **Szíria** elfoglalása (Damaszkuszt 635-ben);
 - **Palesztína** elfoglalása (Jeruzsálemet 638-ban);
 - **Perzsia** meghódítása (636–642);
 - **Mezopotámia** meghódítása (635–641);
 - **Egyiptom** elfoglalása (639–642).
 - Az arab hódítók kezdetben elkülönülve telepedtek le, **nem kényszerítették a meghódítottakra az iszlám vallást**, de adóztatták őket.

A hódítás szakaszai

■ ■

- Az **Omajjádok** kora (661–750)
 - A birodalom **székhelye Damaszkusz** lett (Damaszkuszi Kalifátus).
 - Hódítások:
 - **Bizáncot** háromszor is sikertelenül ostromolták, utoljára 717-ben.
 - **Közép-Ázsiát** és az **Indus-völgyét** elfoglalták, azonban 751-ben a Talasz folyónál a kínai seregek megállították őket.
 - Elfoglalták Észak-Afrikát is, ahonnan a Gibraltári-szoroson átkelve Európába (Tarik vezér, 711-ben) felügyeletük alá vonták Hispánia nagy részét. Innen indultak Gallia területére, ahol 732-ben Poitiers-nál Martell Károly állította meg előretörésüket.
- **Abbászida** vagy **Bagdadi Kalifátus** (750–1258)
 - „Véres” Abbász legyőzte az utolsó Omajjád uralkodót és megalapította a Bagdad székhelyű új kalifátust.
 - Az Omajjád család kiirtását egyetlen herceg, **Abd ar Rahman** élte túl úgy, hogy **Hispániába** menekült, ahol megalapította és Bagdadtól függetlenítette a Cordobai Omajjád Emirátust (929-től teljesen önállósult és kalifátus lett).
 - A Bagdadi Kalifátus **virágkora**: az Ezeregyéjszaka meséiből is ismert **Harún ar-Rashid** uralkodása (786–809) volt.
 - Később gyors hanyatlás következett be:
 - a peremterületek függetlenedtek;
 - a bagdadi kalifa hatalma csökkent, a birodalom bomlásnak indult;
 - 1258-ban a **mongolok döntötték meg** a Kalifátust.

Az iszlám kalifátusok felépítése

■

- Az arab birodalomban az állam vezetője a **kalifa**, aki állami és vallási vezető is egyben.
- Az államot **vallási törvények**, a vallásjog (saria) – ami a Koránon és Mohamed Koránt magyarázó szavain és egyéb megnyilatkozásain (hadisz) alapul – szerint irányítják:
 - muftik: a vallási törvények, jogi ügyek magyarázói;
 - kádik: bírók.
- Az államszervezésben bizánci, majd perzsa hatások érvényesültek.
 - A **közigazgatást** a nagy bürokráciával működő **hivatalok** (diván) irányították, amelynek az élén a **vezírnek** nevezett főhivatalnok állt.
 - A **hadsereget** a katonai vezető, az **emír** irányította, akiből egy idő után **tartományi vezető** lett.
- A korai években az állam **fő bevételi forrását a hadiszákmány** jelentette, de azután áttevődött a hangsúly az adókra:
- A **meghódított területek elvileg az állam**, azaz a kalifa tulajdonát képezték, azonban a gyakorlatban jelentős részben
 - mecsetek, karavánszerájok (=kereskedők, utazók pihenőhelye), iskolák ellátását biztosító ún. kegyes alapítványok használatába kerültek (vakuf) vagy

Az iszlám kalifátusok felépítése

■ ■

- családi magántulajdonba kerültek (mulk), illetve
- a **meghódítottak** használhatták tovább, aminek fejében **fejadót** (dzsizje) és **földadót** (haradzs) kellett fizetniük.

A IX. századtól vált jellemzővé, hogy a **katonák** szolgálati birtokként megkapták egy **bizonyos területről az állami adók beszedésének jogát**.

Az arab kultúra és tudomány

■

- Az iszlám-arab **kulturális teljesítmény meghatározó volt** a középkorban.
 - **Átvették és közvetítették** a környező és meghódított népek kultúráját:
 - **lefordították és átörökítették a görög műveket**, pl. Arisztotelész munkáit Avicenna (Ibn Szína) és Avarroës (Ibn Rusd) ismertette meg újra Európával;
 - az **arab számokat közvetítették Indiából**.
 - Saját **ipari és tudományos teljesítményük** is magas színvonalú volt:
 - híres volt a **jó minőségű fegyverek alapanyaga, a damaszkuszi acél** és a sajátos szövési technikával készülő damaszkuszi textil, a **damaszt**;
 - a **kémia** tudományának megteremtése nagyban köszönhető az araboknak: az arany „csinálásának” tudománya az **alkímia** (amiből a kémia szó is származik), de arab szó az alkohol és az elixír is.
 - A középkori Európa és mediterráneum legfejlettebb civilizációs központjai az arab birodalmak nagyvárosai voltak: **Damaszkusz, Bagdad, Kairó és Cordoba** virágzó kultúrával, jelentős alapfokú iskolákkal, egyetemekkel, fejlett testkultúrával (közfürdők) rendelkeztek.
 - Az arabok által elfoglalt Ibériai-félszigeten a máig fennmaradt, ún. **mór stílusú** épületgyűttesek is nevezeteseek: Cordobai nagymecset, Granadában az Alhambra („Vörös Erőd”), Sevilleben az Alcázar (királyi palota).
- Az iszlám tiltotta az emberábrázolást, amit elsősorban a vallásos művészet terén tartottak be, így alakult ki a növényi motívumokat alkalmazó **arabeszk díszítés**.
- A **muszlim-arab kereskedők, utazók leírásai** sok esetben képezik ma is a kor fontos forrásait (pl. a magyar őstörténet esetében is).

2.2 Gazdaság, társadalom, állam

Az uradalom, a földbirtokosok és jobbágyok kötelességei és jogai

Érettségi követelmények

	Fogalmak	Személyek	Kronológia	Topográfia
középszint	feudalizmus, kiváltság, rend, uradalom, földesúr, majorság, jobbágy, robot, tized		476–1492 a középkor	
csak emelt szinten				

A feudális rendszer

- A középkori (476–1492) feudális rendszer a **barbár germán világ** és az **antik római világ** találkozásából jött létre
 - **Germán örökség:**
 - öröklődő társadalmi egyenlőtlenség gondolata;
 - a társadalom képe: 1. törzsi előkelők; 2. szabad harcosok tömege, akikből kialakul a vezérek kísérete; 3. szolgák;
 - a kíséret katonai jellegű, az úr védelmezte a neki szolgálatot teljesítőket.
 - **Római örökség:**
 - latifundium;
 - latin nyelv;
 - kereszténység és kialakuló egyház.
- A „két világ találkozása” különböző eredményre vezetett Európa különböző részein:
 - **Európa északi részén** a barbár-germán elem túlsúlya;
 - **A gall-frank területen** a barbár és az antik elemek egyensúlya (klasszikus feudalizmus);
 - **Európa déli részén** (Itália, Bizánc) az antik elem túlsúlya volt jellemző.
- A **klasszikus feudalizmus Nyugat-Európában** alakult ki, jellemzője, hogy a **hűbérúr/tartományúr által adott földbirtok fejében a hűbéres katonai szolgálatot** teljesít.

A mezőgazdasági termelés intenzív fejlődése

- **A földművelés új módszerei:**
 - Az ókorban az uralkodó művelési mód az ún. vad-talajváltó vagy legelőváltó rendszer volt, amelyben az erdőirtással nyert földet 10–30 évig művelték, majd kimerülésük után elhagyták, és új területet vontak művelés alá.
 - A **VIII. századtól**, főként a nagyobb kolostorok, áttértek a **nyomá-sos földművelésre**:

A mezőgazdasági termelés intenzív fejlődése

■ ■

- előbb a **kétnyomásos** (szántó+ugar – évente cserélve);
- később a **háromnyomásos** (őszi szántó+tavaszi szántó + ugar – évente forgatva) is megjelent. Ezeknél a rendszereknél **már megszűnt a vándorlási kényszer**, és az adott **földterületet egyre jobban kihasználva**, a szükséges talajerő-utánpótlást biztosítva (trágyázás) lehetett termelni. **Nyugat-Európában a X–XI. századra lett általános a háromnyomásos gazdálkodás, míg Dél-Európában megmaradt a kétnyomásos földművelés.**
- A nyomásos műveléssel egyre **többet** és egyre **biztonságosabban** lehetett termelni:
 - ez megalapozta a népesség folyamatos gyarapodásának lehetőségét;
 - a háromnyomásos rendszerben (a szántó két részre bontásával) vált lehetővé a zab termelése, amely megteremtette az alapját a ló szélesebb körű elterjedésének és használatának.
- **A földművelés új eszközei:**
 - A korábban használt hagyományos könnyű, szimmetrikus eke (kemény, kötött talajok művelésére alkalmatlan, mert nem szánt mélyen) mellett megjelent a germánok által kifejlesztett **csoroslyás, kormánylemezes nehéz fordítóeke**. Ez a felszíni gyeptakaró felhasítása után mélyen megforgatta a talajt, és az ekevas által lenyesett földdarabot az egyik oldalra vetette ki. **Mozgatása már 4–6 ökröt igényelt**, ugyanakkor időt takarított meg, mert nem kellett keresztirányban még egyszer felszántani a földet. A szántás után a borona lazította fel a földet.
 - Az igaerő szükséglet jelentős **nagyállattartást igényelt**.
 - Az új nehézeket csak **új fogatolási módszerrel** lehetett vontatni. Az ökör (és a ló is) a nyakhám helyett már **szügyhámot** kapott, amely munka közben nem „fojtogatta”.
 - A gabonatermelő-nagyállattenyésztő gazdálkodás kialakulása jobb táplálkozást tett lehetővé, és egy idő után a **terményfelesleg** is megjelent, amit **piacra lehetett vinni**.
- **A földművelés új rendszere:**
 - Az uradalom szántóföldjeit részterületekerekre, **dűlőkre** osztották a földterület különböző adottságai és a különböző talajminőség miatt.
 - A dűlőkön évente, sorsolással osztották fel a parcellákat a jobbágyok között.
 - A dűlőkre érvényes volt a **nyomáskényszer**: az adott dűlőn minden parcellán ugyanazt a nyomást kellett alkalmazni,
 - mert a különböző nyomások (pl. szántó és ugar) zavarták volna a termelést (az ugaron legelő állatok rámehek volna a nyomásos területen sarjadó gabonára és lelelelhettek volna);
 - mert így tudták hatékonyan megszervezni a nagy szántóföldi

<p>A mezőgazdasági termelés intenzív fejlődése</p> <p>■ ■ ■</p>	<p>munkákat, pl. a szántást. A nehézeke vontatásához 4–6 ökörre volt szükség, de ennyi állatot csak ritkán tudott egy jobbágy tartani, így a jobbágyoknak össze kellett fogniuk, együtt kellett dolgozniuk, amit megkönnyített az, ha a dűlőben mindenkinek ugyanazt a munkát kellett elvégezni.</p>
<p>A mezőgazdasági termelés extenzív fejlődése</p> <p>■</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● A mezőgazdasági termelés növekedésében az új módszerek és eszközök elterjedése (intenzív fejlődés) mellett a művelésbe vont területek megszaporozódása (extenzív fejlődés) is komoly szerepet játszott: <ul style="list-style-type: none"> ▪ erdőket, bozótosokat irtottak ki; ▪ füves területeket törtek fel; ▪ mocsarakat csapoltak le.
<p>Az uradalom</p> <p>■</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Az uradalom ugyanúgy az antik és a barbár örökség szintéziséből jött létre, mint a középkori társadalom alapszövege, a hűbériség. ● Az uradalom: nagy kiterjedésű, bár nem feltétlenül összefüggő földterület, amely falvak tucatjait ölelte fel, a hozzájuk tartozó földekkel, erdőkkel, legelőkkel együtt. <ul style="list-style-type: none"> ▪ Központja az udvarház: itt tartózkodott a földesúr vagy megbízottja a fegyveres kísérettel és a szolganépekkel. A X. századtól az uradalom központja egyre inkább a fából és/vagy kőből épült vár volt. ▪ Az uradalom önellátásra rendezkedett be (naturális gazdálkodás). Az uradalomhoz tartozó parasztok megtermelték a szükséges mezőgazdasági termékeket, és előállították – háziipari szinten – a kézművestermékeket is. ▪ Az uradalom nem egyszerűen egy nagybirtok volt, több annál: elsősorban hatalmi szervezet, amely igazgatási és bíraskodási szereppel is bírt.
<p>Földesúri uradalom és a király</p> <p>■</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● A földesurak igyekeztek immunitást (királyi jogok alóli mentesség) szerezni birtokaikra. Ha ez sikerült, akkor a földesúr földjén királyi tisztviselő nem szedhetett adót, továbbá a földesúr eredendően királyi jogokat gyakorolhatott: <ul style="list-style-type: none"> ▪ bíraskodhatott, ▪ piacot tarthatott, ▪ vámot szedhetett, ▪ bányát nyithatott stb.
<p>Földesúri uradalom és az egyház</p> <p>■</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Az uradalom területén lévő templomokat, kolostorokat a földesúr alapította és támogatta, ugyanakkor ellenőrizte is (pl. papok kinevezése) – ez volt a magánegyház rendszere. ● Később a földesúri fennhatóság szelídebb formája, a kegyuraság terjedt el.